

GOVERNMENT OF MAHARASHTRA

महाराष्ट्र शासन

**OUTLINE
OF
ACTIVITIES**

For 1977-78 and 1978-79

FINANCE DEPARTMENT

१९७७-७८ व १९७८-७९ मधील

कार्याची रूपरेषा

वित्त विभाग

**OUTLINE
OF
ACTIVITIES
1977-78 AND 1978-79
FINANCE DEPARTMENT**

CONTENTS

	PAGE
Introductory—	
(i) Economy Measures	1
(ii) Guarantees given by the Government	2
(iii) Delegation of financial powers	3
(iv) Review of the working of the State Government Undertakings	4
(v) Housing Cell	4
(vi) Recommendations of the Pay Commission	4
(vii) Performance Budget	5
II. Sales Tax Department	10
III. Directorate of Accounts and Treasuries	17
IV. Directorate of Insurance	22
V. Directorate of Small Savings and Lottery—	
(i) Small Savings	24
(ii) Maharashtra State Lottery	27

FINANCE DEPARTMENT

INTRODUCTORY

The Finance Department is responsible for mobilising financial resources of the State. It is its duty to ensure that public revenue is spent in the furtherance of the general policies of Government in the most economical manner and to raise the necessary funds. Accordingly, it is concerned with the preparation of Annual Budget, the Appropriation Bills, Taxation Measures and with matters connected with public debt, audit, pay and allowances and other conditions of service of Government servants. It advises Government in all matters involving financial implications. The concurrence of the Finance Department is required for any expenditure from public revenue except where powers have been delegated to the Administrative Departments and subordinate offices. The Finance Department acts as the Administrative Department in relation to the Sales Tax Department, the Directorate of Accounts and Treasuries, the Directorate of Insurance and the Directorate of Small Savings and Lotteries. This Department is also concerned with matters pertaining to Trade and Commerce, Banking Companies Law, Stock Exchange, Forward Markets, etc. in so far as these subjects come within the State's jurisdiction. In some of these matters, it acts as an agent of the Central Government.

(i) ECONOMY MEASURES

A Review Committee was set up on 7th May 1974 under the Chairmanship of Minister (Finance) to review the non-plan developmental schemes of the various Government Departments. The Committee reviewed 162 non-plan schemes of some Departments during the year 1974-75. In the year 1975-76, a Sub-Committee of the Cabinet on Economy Measures under the Chairmanship of Minister (Finance) was set up for reviewing all non-plan and plan developmental schemes and to consider economy measures which could be effected. The Review Committee and Cabinet Sub-Committee together reviewed 271 non-plan schemes pertaining to Agriculture, Animal Husbandry, Industries and Labour, Rural Development, Fisheries, Dairy, Co-operation, and Forests Departments. The Committee recommended 57 schemes for discontinuance and 150 schemes for modifications. Annual savings on account of discontinuance of these schemes were estimated at Rs. 381 lakhs. The Sub-Committee also decided to continue the economy measures viz. the ban on creation of new posts, and filling up vacant posts, ban on sanctioning advances for purchase of motor cars, restricting the expenditure on entertainment and housekeeping to the minimum within the

sanctioned grants, ban on visits to foreign countries, etc, adopted during previous year.

During the year 1976-77, it was decided by the sub-Committee that the Committee of Secretaries on economy measures would first examine the plan and non-plan development schemes. The Committee of Secretaries reviewed in all 273 individual plan and non-plan schemes pertaining to the Social Welfare, Cultural Affairs, Sports and Tourism Department; Urban Development and Public Health Department, Revenue and Forests Department (Forests) and recommended that 173 schemes should be continued without any change, 75 schemes should be modified and 25 schemes should be discontinued. The Cabinet Sub-Committee considered the recommendations of the Committee of Secretaries and agreed for the continuance of total 178 schemes and to modify 75 schemes of the four Departments mentioned above. The Cabinet Sub-Committee also decided to discontinue total 20 schemes of these Departments. Total savings on account of discontinuance of these schemes is estimated at Rs. 20 lakhs approximately. The Sub-Committee also decided to continue the economy measures which were continued during the financial year 1975-76. Almost all the non-plan developmental schemes of the various Departments and plan development schemes of Social Welfare, Cultural Affairs, Sports and Tourism Department; Urban Development and Public Health Department, Revenue and Forests Department have so far been reviewed. During the year 1977-78, a Cabinet Sub-Committee on Economy Measures under the Chairmanship of Minister (Finance) was set up for reviewing non-plan and Plan Development Schemes and to consider economy measures.

The committee re-considered 27 non-plan schemes of the Agriculture Department. Out of these, 4 schemes were discontinued by the Department itself and one scheme was transferred to the Mahatma Phule Krishi Vidyapeeth. Out of the remaining 22 Schemes, the committee recommended to continue 11 schemes without any change and 9 to be continued with certain modifications and 2 to be discontinued. Annual savings on account of discontinuance or modifications of these schemes is estimated at Rs. 58,000. The committee also decided to continue the economy measures which were continued during the Finance year 1976-77. The plan schemes of the remaining Departments will be reviewed during the next year 1978-79.

(ii) GUARANTEES GIVEN BY GOVERNMENT

In order to channelise institutional finance for financing schemes/projects undertaken by the Government undertakings/co-operative institutions etc., Government gives guarantee to financial institutions including commercial Banks in accordance with the provisions of Article 293(1) of the Constitution of India. Such guarantee cover ensures smooth flow of funds from outside

agencies thus relieving pressure on Government resources to a considerable extent. The amount of guarantee given by Government which was Rs. 573.85 crores in 1969-70 has increased to Rs. 1,728.03 crores in 1976-77. The outstanding liability for the corresponding year was Rs. 430.40 crores and 645.65 crores respectively.

Considering the increasing guarantee liability of Government, the limit laid down for guarantee liability to be undertaken by the State Government has been removed by repealing Bombay State Guarantee Act, 1954. At the same time Government has taken action to constitute a Maharashtra State Guarantee Reserve Fund to provide a sort of insurance cover for the liability arising out of the invocation, if any. The credits to the fund are made by transfer from General Revenue of an amount of Rs. 20 lakhs per annum plus 1 per cent of the net guarantee liability undertaken in the year; by crediting guarantee fees charged to the institutions on whose behalf guarantee is given and the interest received on the investment of the fund. The balance in the fund as on 31st March 1977 was of the order of Rs. 7 crores out of which Rs. 6.37 crores is in the form of investment in Government Securities.

The guarantee fees have been increased with effect from 1st July 1976 from 20 paise per Rs. 100 per annum to 50 paise and the enhanced rate is made applicable to all institutions including co-operative except the co-operatives dealing with agricultural credit to weaker sections like small and marginal farmers and landless labour and all backward classes including co-operatives of handloom weavers. Government has thus indentified the sections of the community which need to be given finance at the concessional rates for their development programmes. The Expenditure Priority Committee has been empowered to grant exemption from guarantee fees in deserving cases and where financial institutions like A.R.D.C., I.D.B.I. etc., desire that the fees should not be levied, in the interest of the implementation of the programme.

With a view to ensuring proper care and scrutiny of the proposals for the guarantee, a check list has been laid down for the guidance of the recommending department. Guidelines have also been issued for proper follow-up action such as periodical review, submission of audited accounts to the Accountant General etc. so that interest of Government is safeguarded with timely precaution and control.

(iii) DELEGATION OF FINANCIAL POWERS

The powers delegated to various authorities have been reviewed further on the basis of recommendations made by the Committee on delegation of powers. A set of orders regarding revised delegation of powers has been circulated to all departments in continuation of the sets circulated earlier. Consequent upon such wider delegation, orders have also been issued indicating the mechanism of control over the exercise of powers by various authorities, prescribing the safeguards, etc.

(iv) REVIEW OF THE WORKING OF THE STATE GOVERNMENT UNDERTAKINGS

On the basis of the recommendations made by the Committee on State Government Undertakings (Savkar Committee). Government has constituted the Review Committee for State Government Undertakings under the Chairmanship of the Minister for Finance, as an advisory body for co-ordinating and critically reviewing the working of the State Government Undertakings. The Committee reviews the performance of the Undertakings, assesses the requirement of the funds from Government on the basis of their long term and annual plans, issues guidelines or instructions and recommends norms for their efficient working. The Secretarial work of the Committee is being done by two Desks of the Finance Department.

The Committee has decided that initially it should examine the Capital Budgets of the Government Undertakings/Corporations which provides it an opportunity to review the working of the organisation as also the investment programme for the ensuing year. The Capital Budgets are submitted by the Corporation through the Administrative Department. Necessary notes for consideration of the Review Committee are prepared in the Finance Department after which the Capital Budgets are scrutinised particularly with reference to the general performance of the undertakings based on its objectives, its efficiency in management of funds, the capacity to raise resources from outside agencies and its general profitability.

(v) HOUSING CELL

About ten years back, Government introduced a scheme for the grant of house building loans to Government servants through their Co-operative Housing Societies for building their own houses. The scheme was extended to Zilla Parishad employees since 1971.

During the year 1977-78, an amount of Rs. 1,05,01,370 was released to the various Co-operative Housing Societies of Government servants/Zilla Parishad employees under this scheme. Out of them 37 societies were new societies. During the year 1978-79, it is proposed to grant loan to as many of the new societies as will complete the requirements prescribed for the grant of loan, in addition to the release of loan to on-going societies, which will approach Government for further instalments of loan.

This scheme is a social welfare measure for Government servants/Zilla Parishad employees.

(vi) RECOMMENDATIONS OF THE PAY COMMISSION

The Government of Maharashtra had appointed the Second Pay Commission for revision and rationalisation of pay structure of the State

Government and Zilla Parishad employees. The Commission presented its report to the Government on the 16th February 1977. The same was presented in both Houses of the Legislature on the 5th April 1977.

Government had appointed Officers' Committees for holding discussions with the various cadre Associations of Government Employees, Zilla Parishad Employees and Primary and Secondary School Teachers, before taking decision on the recommendations of the Pay Commission. During the period from May 1977 to September 1977, the Officers' Committee held discussions with 127 Associations of the Government Employees, 10 Associations of the Zilla Parishad Employees and 8 Associations of the Primary and Secondary School Teachers.

The suggestions made by the Departments of Mantralaya and the Associations of the Employees were discussed by the Officers' Committee in meetings with the Secretaries of the Mantralaya Departments. The Officers' Committee submitted its report to the Cabinet Sub-Committee on the 7th October 1977. After considering the recommendations of the Bhole Commission and the report of the Officers' Committee, the Cabinet Sub-Committee submitted its report to the Cabinet on the 5th December 1977. The Cabinet announced its final decisions on the 7th December 1977 and the Government orders in this regard were issued on the 17th April 1978.

(vii) PERFORMANCE BUDGET

The Administrative Reforms Commission appointed by the Government of India had recommended that the Government Departments and Organisations both at the Centre and the States which are in direct charge of development programmes should introduced performance budgetting. The Government of India advised State Governments to introduce such system in the States also. In pursuance of this advice the Government of Maharashtra has been preparing Performance Budgets. The work of preparation of Performance Budgets was initially undertaken by the Finance Department and such documents pertaining to Departments mentioned below were circulated to the Legislature. Responsibility for circulating such documents to the Legislature thereafter is with the Administrative Departments concerned.

(1) Irrigation and Power Department (now Irrigation Department).

(a) Irrigation.

(2) Agriculture and Co-operation Department.

(a) Co-operation.

- (b) Agriculture.
 - (c) Animal Husbandry.
 - (d) Fisheries.
 - (e) Dairy Development and Milk Supply.
- (3) Revenue and Forests Department.
- (a) Land Records.
 - (b) Registration.
 - (c) Stamps.
 - (d) Forests Department.

2. With the introduction of revised accounting classification from 1974-75 and with a view to accelerate the progress, the work of preparation of Performance Budgets was recentralised and transferred to the Administrative Departments. It was however, observed that the Administrative Departments could not make any substantial progress towards the preparation of Performance Budgets due to reasons that no additional staff was sanctioned specifically, for this work and no trained personnel was available in the Administrative/Head of Department's Offices. Government therefore, felt it necessary to consider the entire issue afresh. Further, the Estimates Committee of the Maharashtra Legislature in its report on the Budget Estimates, 1976-77 has recommended that the Performance Budget documents in respect of the Budget Estimates for the year, should also be made available to it.

3. In view of the recommendation of the Estimates Committee all the Departments of the Mantralaya were asked to speed up and complete expeditiously the job of preparing the formats for their Performance Budgets so that such documents can be circulated to the members of the Legislature and the Estimates Committee. Government has also sanctioned additional minimum staff to all the Administrative Departments as well as the Heads of Departments under the control of those Departments with effect from October 1976.

4. Although the responsibility would remain with the Administrative Departments, Finance Department Officers are expected to pursue action by actual participation in the process of framing the formats of the Performance Budgets by personal contact and discussions with various officers so that there may not be much difficulty for departmental officers to speed up the work in the right direction. In Finance Department one Deputy Secretary (part-time) assisted by two Section Officers has been entrusted with the job as co-ordinating officers who not only keep liaison

with the Departments concerned but participate in the process of preparation of Performance Budgets.

5. As Government was anxious to cover all Administrative Departments and Heads of Departments working thereunder, attempts have been made by the Finance Department to get all the Mantralaya Departments covered. Name of the Mantralaya Departments and Performance Budgets presented by each department during 1977-78 is indicated below. These Performance Budgets are in addition to those mentioned in paragraph 1 above. Two publications pertaining to Revenue and Forests Department (i.e. Revenue) and Social Welfare, Cultural Affairs, Sports and Tourism Department (i.e. Tribal Sub-Plan) remained to be presented in the year 1977-78, but are expected to be presented in the current year.

(1) General Administration Department.

(a) General Administration Department.

(2) Home Department.

(i) Home Department.

(a) Part I—

(ii) Coroner's Court.

(iii) Public Prosecutor.

(iv) Special Executive Magistrates.

(v) Civil Defence.

(vi) Home Guards.

(b) Part II—

(i) State Excise.

(c) Part III—

(i) Motor Vehicles Department.

(ii) Motor Accidents Claims Tribunal and State Transport Appellate Tribunal.

(iii) Government Transport Service.

(iv) Aviation Adviser to Government.

(v) Chief Ports Officer.

(vi) Coastal Engineer.

(vii) Development of Inland Water Transport.

(viii) Hydrographer.

(ix) Marine Engineer.

(d) Part IV—

- (i) Inspector-General of Police.
- (ii) Commissioner of Police, Bombay.
- (iii) Forensic Science Laboratory.
- (iv) Anti-Corruption Bureau.
- (v) Directorate of Health Services.

(e) Part V—

- (i) Jails.
- (ii) Correctional Homes.

(3) Rural Development Department.

- (a) Rural Development Department.
- (b) Groundwater Survey and Development Agency.

(4) Law and Judiciary Department.

- (a) Law and Judiciary Department.

(5) Finance Department.

- (a) Finance Department (Mantralaya Department).
- (b) Sales Tax.
- (c) Sales Tax Tribunal.
- (d) Directorate of Accounts and Treasuries.
- (e) Lottery.
- (f) Small Savings.
- (g) Insurance.

(6) Education and Youth Services Department

- (a) General Education.
- (b) Technical Education.
- (c) Art and Culture.

(7) Planning Department.

- (a) Planning Department.
- (b) Directorate of Economics and Statistics.

(8) Food and Civil Supplies Department.

- (a) Food and Civil Supplies Department.

(9) Public Works and Housing Department.

(a) Public Works.

(b) Housing.

(10) Urban Development and Public Health Department.

(a) Public Health and Sanitation.

(b) Medical.

(c) Urban Development.

(d) Family Welfare.

(11) Social Welfare, Cultural Affairs, Sports and Tourism Department.

(a) Social Welfare.

(b) Tribal Welfare.

(c) Cultural Affairs.

(d) Tourism.

(e) Sports and Youth Services.

(12) Industries, Energy and Labour Department.

(a) Directorate, Government Printing and Stationery.

(b) Geology and Mining.

(c) Hydro Projects.

(d) Chief Engineer (Electrical).

(e) Labour.

(f) Employment.

(g) Industries.

6. Due to new technique involved in preparation of Performance Budgets and also due to the limited time at the disposal of the Department, it is likely that Performance Budgets presented in 1978-79 may not be perfect in all respect. All the Performance Budgets will, therefore, be reviewed during the course of the following years with a view to improve them in the light of the experience gained. Further, with a view to improve upon the existing Performance Budgets, the work of fixing norms and standards on the basis of information available has already been undertaken by the Department. However, the work of fixing norms and standards is of complicated nature and as such it is time consuming. Efforts are thus being made to revise/improve upon the Performance Budgets already

prepared, after incorporating therein the norms and standards, as and when those are finalised.

The following are the Heads of Departments working under the Administrative Control of the Finance Department :—

- (1) The Commissioner of Sales Tax.
- (2) The Director of Accounts and Treasuries.
- (3) The Director of Insurance.
- (4) The Director of Small Savings and Lotteries.

The activities in respect of the above Heads of Departments have been given ahead.

II. SALES TAX DEPARTMENT

The Sales Tax Department administers the following enactments :—

- (1) The Bombay Sales Tax Act 1959.
- (2) The Central Sales Tax Act 1956.
- (3) The Bombay Sales of Motor Spirit Taxation Act, 1958.
- (4) The Maharashtra Purchase Tax on Sugarcane Act, 1962.
- (5) The Maharashtra Agricultural Income-Tax Act, 1962.
- (6) The Maharashtra Chit Fund Act, 1974.
- (7) The Maharashtra Tax on Profession, Trades, Callings and Employment Act, 1975.

2. In the interest of efficient administration, it was considered necessary to introduce or as the case may be pursue the following schemes :—

- (1) Initial Training Course and Refresher Course for Sales Tax Inspectors and Sales Tax Officers.
- (2) Computerisation.
- (3) Streamlining of the procedure of payment of taxes.
- (4) Integration of files relating to B.S.T., C.S.T. and Profession Tax.
- (5) Bank Cell for improving Enforcement.
- (6) Police Cell for Enforcement, Recovery and Prosecutions.
- (7) Chit Fund Administration.
- (8) Implementation of Enquiry Committee Report.

(1) Initial Training Course for Sales Tax Officers.

Since most of the 56 new recruits were found to be fresh graduates from Colleges, it was decided to give them training in the Laws connected with the Sales Tax such as the Sale of Goods Act, The Indian Contract Act,

Partnership Act, and other commercial laws and relevant portions of the Indian Penal Code, Civil Procedure Code, Criminal Procedure Code apart from the training in the administration of Bombay Sales Tax Act, Central Sales Tax Act, Profession Tax Act etc.

The objective of the training are as under :—

(1) To acquaint the Sales Tax Officers with the provisions and procedures of laws administered by the Department and to enable them to assess the dealers independently.

(2) To impart training in administrative procedures and public relations.

The duration of the training course is of six months divided into three stages.

(a) First stage of 1½ months.

(b) Second stage of 2½ months and

(c) Third stage of 2 months.

In the first stage, 120 lectures are given. In the second stage, 216 lectures are given alongwith the practical work on the subjects wherever necessary and in the third stage, the trainees are given actual assessment work under the guidance of regular Sales Tax Officers. Two such courses were arranged during the year. During the year 1978-79 in addition to such courses, refresher courses will be arranged for promotees Sales Tax Inspectors, Sales Tax Officers and Senior Clerks.

(2) Computerisation

(i) Master Files of all Enrolment-certificate holders in Pune City were created and courtesy letters were issued to them for the financial year 1977-78. Master Files of Enrolment-Certificate holders in Greater Bombay were created in the earlier year.

(ii) Basic information from which the Master Files can be created are ready in respect of the Enrolment-Certificate holders in the rest of the State of Maharashtra.

(iii) Registers of Enrolment-Certificate holders in Bombay City Division and Pune City in the alphabetical order have been prepared. These are expected to be immensely helpful in the detection of those who have remained outside the taxation net.

(3) Streamlining of Procedure of Payment

Previously the dealers used to make payment of tax in the State Bank of India (H. O.) or at the notified Branches of the State Bank of India or at the Reserve Bank of India (H. O. or Byculla Branch). Then they had to furnish receipted copies of the chalans as proof for payment alongwith the returns to the Sales Tax Department. This used to cause a lot of inconvenience to the dealers.

Now, the procedure has been so simplified that the dealers may, if they so desire, pay at any Branch of any nationalised Banks or the State Bank of India or any of its subsidiaries or Reserve Bank of India in cash. Also they may pay the tax at any of the above branches where they hold accounts, by cheque drawn on the same branches. For this, they have to use the newly redesigned return-cum-chalan Forms which save their visits to the Sales Tax Department as the department's copies of the return-cum-chalan forms are collected by the Department from the link branches of each bank.

(4) Integration of Master Files

So far, separate muster files are prepared for the different Acts. Thus there is no communication between the Profession Tax Officer and the Sales Tax Officer who often deal with the same tax payers. Hence, if a tax payer is a defaulter under one of the Acts, and if a refund is due to him under another Act, the pending dues cannot be adjusted against the refund.

To overcome this draw-back, it is proposed to create integrated muster files, which will combine the Muster Files of both the Enrolment Certificate holders and the Registration Certificate holders under the Profession Tax Act, 1975 and the dealers registered under the Bombay Sales Tax Act, 1959 and/or C. S. T. Act, 1956. Thus the record of a tax payer who is liable to pay tax under different Acts, will be at one place only and from this, his default will be pursued for the various Acts.

Work under Profession Tax

In the beginning of the year, we had 68,790 Registered Employers and 4,52,839 persons enrolled under the Act. The number of Registered Employers and self-employed persons has shown a marked improvement during the year 1977-78 because of the publicity campaign launched by the Department during March 1977. Advertisements were published in the leading newspapers throughout the State, requesting the persons to get themselves enrolled. Cinema Slides and Radio Advertisement Media were also utilised to bring maximum people in the tax net. The results are encouraging.

The number of Registered Employers has reached a figure of 75,650 and that of enrolment certificate holders to 4,85,572 as on 31st March 1978.

Besides Publicity Campaign, area-wise survey of selected localities was arranged in Pune, Kolhapur and Nagpur Divisions.

	Pune Dn.	Kolhapur Dn.	Nagpur Dn.
(i) Total visits paid in the aforesaid areas ...	2984	4510	6903.
(ii) Person found liable for R.C./Enrolment Certificate under Profession Tax Act.	1514	1026	2023.

The total collection of tax under this Act during the year 1977-78 is Rs. 18.09 crores as against Rs. 17.06 crores of last year.

(5) Bank Cell

It was noticed that certain groups of Hawala Financiers have operated duplicate bank accounts in the names of other persons who had obtained Registration Certificates for issuing Hawala Bills. For scrutiny of such accounts a separate Cell in Enforcement Branch of Bombay City Division is opened during the year 1977-78. The work done by this Cell comprises of the following steps :—

- (i) Calling of Accounts from Firms.
- (ii) Collecting details of deposits in the duplicate accounts alongwith cheque Nos. and dates.
- (iii) Contacting the vendees bank and collecting details of the names and addresses of vendees.
- (iv) Calling of vendees, for verifying the transactions and collecting bogus vouchers from them.
- (v) Directing the vendees to pay taxes.

At present only one Sales Tax Officer is working in this Cell with effect from 1st January 1977. During the period from 1st January 1977 to 31st March 1978, 287 visits to the beneficiaries were paid by him.

(6) Police Cell

The Police Cell in the Sales Tax Department has been created with the main object of investigating cases involving violations of the provisions of the Bombay Sales Tax Act, 1959 and booking the offenders who are resorting to various malpractices for evading payment of tax. The Cell is also helping the Department to trace the absconding dealers from whom tax is due. At present, the Cell comprises of one Assistant Commissioner, 4 Inspectors, 8 Sub-Inspectors, 4 Head Constables and 5 Constables. The Cell is also provided with one P. C. Writer, one steno, two clerks and one Sales Tax Inspector.

The actual work of this Cell is started from 1st July 1977. During the year 1977-78, the Cell has done the following work :—

(i) Number of cases registered under the B.S.T. Act.	550
(ii) Number of cases detected	412
(iii) Number of cases sent to Court	331
(iv) Number of cases concluded in Court	38
(v) Number of cases compounded	17
(vi) Number of recovery cases received from the Deputy Collector, Recovery.	33
(vii) Number of recovery cases wherein parties were traced and produced before the Collector for further action.	18

(7) Chit Fund Administration

The Maharashtra Chit Fund Act, 1974 was brought into force in the whole of Maharashtra State with effect from 1st January 1977, in order to regulate and control Chit Funds in Maharashtra State.

In compliance with this basic provision, various Chit Fund operators applied for registration of their Chits with the Registrars of Bombay, Pune, Kolhapur and Nagpur. During the year 1977-78, following Chits have been registered :—

Bombay City Division	128
Central Division	35
Eastern Division	57
Total—Maharashtra State				220

For administering the said Act, the Greater Bombay and other districts have been grouped in four regions. For each region, there have been appointed an Inspector of Chits and a Registrar of Chits, who exercise their powers and perform their functions under the direction and control of the Director of Chits, who has jurisdiction over the entire State of Maharashtra.

(8) Implementation of Enquiry Committee Report

The Sales Tax Enquiry Committee had recommended that a Statistical Cell headed by an Officer of the status of Joint Director from the Directorate of Economics and Statistics should be established in the Sales Tax Department, which would work directly under the Commissioner of Sales Tax. The said Cell is now performing its duties under the supervision of the Commissioner of Sales Tax.

It was also recommended by the Committee that the appellate work should not be combined with the Administrative work. The said recommendation is fully complied and the appellate work is separated from Administrative work in all Divisions except the Deputy Commissioners in the Mofussil.

As per recommendation of the Committee a separate Market Intelligence Cell is created in the Enforcement Branch for keeping a watch on trade centres and businessmen of ill-repute to locate the markets in which the bogus dealers are operating.

The Intelligence Cell has collected preliminary information about the following commodities :—

Electric goods, Automobile Parts, Sweetmeat, Fireworks, Plastic goods, Dyes and Chemicals, furniture, Stainless Steel, Non-Ferrous Metal and paper.

On the basis of the said information collected by the Cell the following visits were arranged to the places of dealer:—

Commodity	No. of visits.	Addl. Revenue expected
Mawa	22	Rs. 49,000
Stainless steel	32	Rs. 2,82,000
Camphor and wax	13	Rs. 2,29,000
Furniture	6	Rs. 70,000
Ball Bearing	2	Rs. 1,49,000
Liquor	10	Rs. 3,30,000
Plastic	3	Rs. 1,64,000
Yarn	6	Rs. 15,000

3. Achievement

Assessment	Bombay Sales Tax	Central Sales Tax
(i) Number of cases pending for assessment as on 31st March 1977.	2,72,741	1,48,402
(ii) Addition of cases during the year 1977-78.	2,35,833	1,37,351
(iii) Disposal of assessment cases during the year 1977-78.	2,33,617	1,36,382
(iv) Cases pending for assessment as on 31st March 1978.	2,74,957	1,49,371

4. Appeals and Revisions

	By Asstt. Commrs.	By Deputy Commrs.
Pending appeals/revisions as on 1st April 1977.	12,931	558
Addition during 1977-78	17,870	354
Disposal during 1977-78	12,818	314
Pending as on 31st March 1978.	17,983	598

5. Registration

	B.S.T. Act, 1959	C.S.T. Act, 1956
(i) Registered dealers as on 1st April 1977.	1,98,098	1,10,537
(ii) Registration Certificates issued during the year 1977-78.	21,726	12,930
(iii) Registration Certificates cancelled during the year 1977-78.	7,425	6,411
(iv) Registered dealers as on 1st April 1978.	2,12,399	1,17,056

6. Recovery (B.S.T./C.S.T. Combined)

Additional demand raised during the year 1977-78.	Rs. 51.25 crores.
Total recovery made during the year 1977-78.	Rs. 39.19 crores.
Recovery under section 39 of the B. S. T. Act.	Rs. 15 crores (approximately).

7. Accommodation

In 1976-77, Government had sanctioned staff for clearance of assessment as well as for other purposes. Out of this staff some posts could not be filled in that year for want of accommodation, particularly in Greater Bombay, Thane and Palghar. During 1977-78, the Department was able to secure accommodation at Palghar and at Kalyan. A new Sales Tax Office was opened at Kalyan having jurisdiction over Tahsils of Kalyan, Ulhasnagar, Shahapur and Murbad of Revenue District of Thane. In Greater Bombay, the Department could secure small accommodation of about 3,000 square feet in Colaba area. In view of this, some further posts were filled in and now the posts which could not be filled in for want of accommodation are as follows :—

Deputy Commissioner of Sales Tax	1
Assistant Commissioner of Sales Tax	11
Sales Tax Officers	32
Sales Tax Inspectors	389

Government has already sanctioned construction of a new building in Vikrikar Bhavan at a cost of Rs. 1.75 crores and the construction of that building is in full-swing. It is expected that about 40 to 50 thousand square feet area will be made available to this Department in the new building within a year and half. The Department had also proposed for allotment of plot for construction of office premises in the Bandra-Kurla complex. The B.M.R.D.A. had agreed to allot a plot of about of 3,750 square metres, complex for construction of building for offices of the Sales Department. That matter is under consideration of Government. The Sales Tax Department had also made a proposal to Government, for allotment of a plot in residential area for the hostel for the trainees in the Training Institute of the Department. For this purpose, Government has requested the B.M.R.D.A. to allot a plot for construction of 1,500 square metres carpet area in the residential area of Bandra-Kurla complex.

III. DIRECTORATE OF ACCOUNTS AND TREASURIES

Directorate of Accounts and Treasuries was established from 1st January, 1962. It has two Regional Offices at Pune and Nagpur. The following offices were brought under the control of this Directorate.

1. Local Fund Accounts Department.
2. Pay and Accounts Office, Bombay.
3. District Treasuries in the State.
4. Office of the Accounts Officer (Training), Bombay, Pune, Nagpur and Aurangabad.
5. Stores Verification Organisation.
6. Vigilance Section in the Finance Department.

With a view to have a trained and experienced Accounts Cadre, the Maharashtra Finance and Accounts Service was formulated in February, 1965. This service was constituted with a view to bringing together posts dealing with accounts matters in various Departments and offices of the Government of Maharashtra. This new service is administered by the Finance Department through Director of Accounts and Treasuries, Bombay. The total number of posts in the Maharashtra Finance and Accounts Service as on 31st March 1978 was as follows :—

Position as on 31st March 1978

Serial No.	Class	Designations	Cadre post	Deputation	Total No. of posts	
1	2	3	4	5	6	
1	M. F. A. S., Class I (Sr.) (Supertime scale).	Director of Accounts and Treasuries.	1	..	1	
2	M. F. A. S., Class I (Sr.)	Joint Director/Chief Auditor, Local Fund Accounts/Pay and Accounts Officer.	5	4	9	
3	M. F. A. S., Class I (Sr.)	Deputy Director	..	14	4	18
4	M. F. A. S., Class I (Sr.)	Assistant Director, Assistant Pay and Accounts Officer/Deputy Chief Auditor, Local Fund Accounts/Accounts Officer/Accounts Officer (Training).	96	17	113	
5	M. F. A. S., Class II	Treasury Officer/Organisation and Method Officer/Stores Verification Officer/District Audit Officer/Deputy Assistant/Pay and Accounts Officer.	358	28	386	
6	M. F. A. S., Class III	Superintendent/Head Accountant/Inspector of Stores, etc.	449	14	463	
Total			923	67	990	

(i) *District Treasuries.*—All the 25 District Treasuries and Pay and Accounts Office, Bombay, are under the control of Director of Accounts and Treasuries from 1st January 1962. There are in all 222 Sub-Treasuries now functioning in the State. Out of which 169 are Banking and 53 are Non-Banking.

(ii) *Scheme for Payment of Pension.*—Scheme for payment of pension to Maharashtra State Pensioners, (i) up to Rs. 100 by Money Order at Government cost. (ii) Exceeding Rs. 100 through Scheduled Banks has been introduced at all District Headquarters by the end of July 1977. This scheme was also extended to the pensioners drawing pension from all Sub-Treasuries in the State from August 1977.

(iii) *Treasury Inspection.*—During the year up to March, 1978, administrative inspection of 9 District Treasuries and 52 Sub-Treasuries were carried out by the Deputy Directors, Nagpur and Pune and in addition Director of Accounts and Treasuries carried out inspection of 2 District Treasuries.

(iv) *Construction of separate Treasury Buildings.*—New Buildings for District Treasuries at Beed, Buldana and Yavatmal have been proposed. The work of construction of District Treasury, Beed, is in progress. Construction work of new buildings for Sub-Treasuries at Kalyan, Ramtek, Katol, Medha-Jaoli, Mehkar, Arni, Nandurbar, Wadsa, Tumser have also been proposed.

2. *Training and Examination.*—(a) *Training for supervisory staff (Non-Gazetted):* Three training sessions, each of two months' duration were held during the year and about 89 candidates from various offices, all over the State, were given training.

(b) *Training of Junior Levels:* About 300 clerks working in the District Treasuries and in the Accounts Sections of the various offices were given training, mainly in Accounts Matters.

(c) *Examinations.*—At one time in a year Post-Recruitment (Ministerial) and Maharashtra Accounts Clerks Examination were held.

3. *Special Inspection of Government Offices.*—Special Inspection of Financial and Accounts records and financial sanctions of 4 Officers was conducted upto July, 1977. Important omissions resulting in losses have been brought to the notice of Government. Further inspections could not be carried out for want of staff. A proposal has been submitted to Government for additional staff for this work and the same has been accepted by Government. Regular Inspections will be carried out after the posts are filled in.

4. *Stores Verification Organisation.*—With a view to have a uniformity in the technical working of Stores Verification, five stores verification

circles have been established, at Bombay, Pune, Nagpur, Aurangabad and Nashik. The technical control is vested with the Deputy Director of Accounts and Treasuries (Stores Verification) at Bombay and only administrative control continue to be vested with Regional Deputy Director.

The stores which are subject to physical verification are categorised into A, B and C classes after taking into account the out-put of stores, purchased, utilised etc. The frequency of checks of above classes of stores is 3, 5 and 10 years, respectively.

The details of stores verified upto December, 1977, are given below :—

Circle Offices	No. of Stores verified upto December 1977
1. Bombay	54
2. Pune	104
3. Nashik	122
4. Nagpur	98
5. Aurangabad	64
Total	442

5. *Vigilance Section—(a) Pension.*—As on 1st April 1977 as many as 2,180 pension cases were pending for finalisation. During the year 1977-78 in all 3,195 cases were added and 3,484 cases were finalised leaving a balance of 1,891 cases at the end of March, 1978.

(b) Outstanding Audit Objections and Inspection Report Paras.—Out of the outstanding items of 97,974 amounting to Rs. 247.22 crores as on 1st April 1977 as many as 36,549 items amounting to Rs. 118.80 crores have been complied with by the end of March, 1978. Similarly out of 5,124 inspection reports containing 18,083 paras. as on 1st April 1977, 1,152 reports containing 3,281 paras. were complied with till March, 1978.

(c) Misappropriations.—Out of 482 cases of misappropriation involving an amount of Rs. 33 lakhs as on 1st April 1977, 45 cases amounting to Rs. 2 lakhs were finalised during the year 1977-78.

(d) Losses of Government Properties.—Out of 798 cases of losses of Government properties amounting to Rs. 23 lakhs, 148 cases involving an amount of Rs. 5 lakhs were settled during the year 1977-78.

6. *Test checking of balances as on 30th September 1962 under loans and advances.*—As per orders of Government, loans under D-Advances to cultivators.—(i) Ordinary, (ii) Agriculture, (iii) F-Miscellaneous Loans and Advances were segregated as on 30th September 1962. The work of test checking the balances as on 30th September 1962 and certifying the same to the Accountant General, Bombay, has been entrusted to this Directorate. Balance to the tune of Rs. 41.42 crores have so far been certified upto April, 1978.

7. *Computerisation of Treasury Accounts.*—The accounts from April, 1977 to March, 1978 have been computerised and submitted to Government. Submission of the accounts for March, 1978 supplementary is in process.

8. *Compulsory Deposit Scheme.*—In all 823 local authorities are in account with this office under the Local Authority Employees Scheme. The position of collections of C. D. S. from the employees from the inception of the scheme to May 1977 is as under :—

(i) *Local Authority Employees Scheme :*

		Amount (collected progressive)
		Rs.
Wages	...	79.85 Lakhs.
Dearness Allowance (Old)	...	19,75.01 Lakhs.
Dearness Allowance (New)	...	11,90.13 Lakhs.

(ii) *Government Employees Scheme :*

		Amount (collected progressive)
		Rs.
Wages	...	67.00 Lakhs.
Dearness Allowance (Old)	...	12,74.83 Lakhs.
Dearness Allowance (New)	...	10,17.85 Lakhs.

The deductions towards C. D. S. has been discontinued with effect from 6th May 1977. The repayment of third instalment of additional wages and second instalment of additional dearness allowance with payment of interest of the deposits was made from July, 1977. The position of repayments of three instalments of wages and two instalments of additional dearness allowance deposits (Old) made as on 31st March 1978 is as under :—

		(Rs. in thousands)					
		Additional Wages Deposits			Additional D. A. Deposits (Old)		
		1st	2nd	3rd	1st	2nd	
(a) Local Authority Employees Scheme—							
Due for Repayment	..	12,18	14,05	14,61	3,70,86	3,91,37	
Actually repaid	..	12,18	14,05	12,65	3,70,86	3,88,22	
(b) Government Employees Scheme—							
Due for repayment	..	4,47	19,62	17,92	2,16,86	2,31,79	
Actually repaid	..	3,81	14,70	11,14	2,02,19	2,08,40	

In addition to the above payments, this office as well as the Treasuries have made final payments in cases of employees who are no more in service due to retirement etc. The premature repayments on the grounds of extreme hardship, are being sanctioned since December, 1977 as per Government of India's orders. Action regarding transfer of C. D. Accounts in the event of transfer of employees is also taken as per the procedure prescribed in the scheme.

The specified authorities were to remit the amount of C. D. S. of employees deducted from the salary bills within specified period and the penal interest was to be charged to the specified authorities if they fail to remit the remittance in time. The position of the Penal interest charged and recovered as on 31st March 1978 is as under :—

	Rs.
1. No. of cases involving delayed remittances noticed and charged.	370-00
2. Amount of Penal interest charged in the above cases.	1,61,058-56
3. No. of cases in which Penal interest is actually recovered.	177-00
4. Amount involved in column 3 ...	37,942-61
5. No. of cases in which Penal interest is waived or cancelled.	10-00
6. Amount involved in column 5 ...	4,563-89
7. No. of cases in which Penal interest is still to be recovered.	183-00
8. Amount involved in (7) above ...	1,18,552-06

9. *Pay and Accounts Office.*—The activities of this office are constantly increasing and any changes or increase in the Government activities in Greater Bombay directly results in additional work-load on this office. Proposal for additional staff on the basis of work-load has been submitted to Government and the same has been accepted by Government.

In order to facilitate the offices situated in the suburban area of Greater Bombay and to reduce the work-load of the existing office, setting up of a new Pay and Accounts Office in suburban area is under consideration.

10. *Local Fund Accounts Department*.—Audit Review Reports for the period 1972-73 and 1973-74 have been prepared and submitted to Government in Rural Development Department for being placed before the Panchayat Raj Committee.

The above activities will be continued in the year 1978-79.

IV. DIRECTORATE OF INSURANCE

The Government Insurance Fund as a centralised unit providing insurance service was started (as a result of a suggestion made by the Public Accounts Committee) in 1951, primarily to cater the general insurance needs of the different Government Departments particularly, the commercial and/or industrial undertakings (which have ordinarily to issue their properties according to usual trade/commercial practice). The Fund serves a twin purpose. In the first place, it functions as a "Self-Insurance Scheme" in respect of the properties and goods owned by Government. It also works as an Authorised Insurer and underwrites General Insurance Business emanating from insurable interests of the Government (Properties not owned by the Government) and of statutory State Corporations, Co-operative concerns such as Sugar Factories (in which the Government is interested as a shareholder) Co-operative Spinning Mills where Government has provided capital etc. The Government Insurance Fund (Maharashtra) is registered as an insurer under section 3 of Insurance Act, 1938 (read with section 110F of Insurance, Amendment Act, 1968) and is permitted to transact Fire, Marine and Miscellaneous Insurance business.

2. The Government Insurance Fund (Maharashtra) was being administered in the Finance Department till 31st August, 1972. Thereafter a separate Directorate of Insurance was established on 1st September 1972. The Director of Insurance is in charge of this department, and is appointed as a Principal Officer of the Fund in terms of Insurance Act, 1938, and is responsible for efficient management and administration of the Government of Maharashtra Insurance Fund. He is assisted by two Deputy Directors and Six Assistant Directors in this regard.

3. The Government Insurance Fund is a tariff insurer and as such wherever tariff is in vogue, tariff rates are used. For non-tariff business the premium rate charged by Government Insurance Fund compare favourably with those of the General Insurance Corporation of India and its' four subsidiaries. In suitable cases, such portion of risk as is deemed fit is reinsured. The fund is authorised to accept reinsurance business offered by other State Governments and also to participate in the reciprocity (as a result of compulsory statutory cession) offered by General Insurance Corporation of India. The reinsurance treaty between Government Insurance Funds of Maharashtra and Gujarat effective from 1st April 1973, has been renewed for a further period of one year with effect from 1st January 1978.

4. The progress made by the Insurance Fund from the time of its inception can be seen from the figures for the quinquennial periods given below :—

Statement showing progress of the Fund at quinquennial periods right from the inception of the Fund

Period	Number of Insurance covers granted by the Government Insurance Fund	Premium receivable by the Insurance Fund	Net premium payable to reinsurers or co-insurers.	Net premium receivable by the Insurance Fund (Col. 3 Minus Col. 4)	Amount of the fund at the end of the period
1	2	3	4	5	6
		Rs.	Rs.	Rs.	Rs.
1951-52 ...	3,731	9,78,138	3,48,288	6,29,850	15,67,129
1956-57 ..	5,192	7,73,126	1,39,771	6,33,355	45,78,387
1961-62 ..	9,824	18,86,032	2,25,191	16,60,841	90,13,523
1966-67 ...	12,519	43,22,502	14,36,720	28,85,782	1,44,07,071
1972 ..	20,253	1,30,54,334	52,07,956	74,46,378	3,77,08,660
1976 ..	31,953	3,63,63,061	91,19,013	2,72,44,048	9,52,48,573

The amount of the Fund shown in the last column indicates the excess of income over outgo and gives an idea of the savings accrued to the Government account on the activity of the general insurance business carried on by the State Government.

5. The breakup of the premium over the different classes of insurance for the calendar year 1976 is given below :—

Type of insurance	Government business	Other business	Total
	Rs.	Rs.	Rs.
Fire Insurance	12,30,258	1,99,35,100	2,11,65,358
Marine Insurance	27,13,386	55,94,332	83,07,718
Miscellaneous Insurance	11,86,951	57,03,034	68,89,985
Total	51,30,595	3,12,32,466	3,63,63,061

6. In ex-Hyderabad State, Government Servants were required compulsorily as a service condition to take life insurance policy or policies from the Hyderabad State Life Insurance Fund as per the Rules framed by that Government. The Government of Maharashtra has taken over the administration of the said Hyderabad State Life Insurance Fund Policies on the lives of the Government Servants allocated to Maharashtra State as from 1st April 1961. The Fund is at present being managed as a closed Fund and no new risks are undertaken. This Fund is also administered by the Directorate of Insurance.

V. DIRECTORATE OF SMALL SAVINGS AND LOTTERY

(i) Small Savings

National Savings movement has been in existence in the country for more than 25 years and has made great strides. Maharashtra occupies a pride of place as one of the leading States in Small Savings amongst all the States in the country. In the year 1955-56, the Government of India evolved a system of sharing the net collections of Small Savings with the State Governments, with a view to involve the latter in the national task of mobilisation of resources. In the year 1957, the then Government of Bombay through its Resolution, Finance Department, No. SSS. 1057/M-4, dated 3rd January, 1957 set up its own machinery to supplement the efforts of the National Savings Organisation and in conformity with the advice of the Government of India, a Directorate of Small Savings, Government of Bombay was set up with the Secretary, Finance Department as its first Director of small savings. He was assisted by a nucleus staff at the State Head Quarters. This staff has been increased gradually with the increase in the work of Small Savings.

2. *Structure of the Organisation.*—The Minister for Finance and Small Savings is in charge of the Organisation in the State. The Deputy Secretary and Director of the Small Savings and State Lottery is the Head of Department. He is assisted by a Joint Director of Small Savings and Ex-Officio Under Secretary to Government at the state level. There is a Senior Deputy Director of Small Savings for Greater Bombay and also Deputy Directors at the Divisional level and Assistant Directors of Small Savings at the District level. The Zilla Parishad also extends their help in the campaigns for mobilising savings in the rural areas and they have helped in enabling the state to make sizable collections.

3. *Advisory Board and Committees.*—To advice Government in increasing the tempo of the scheme and achieving the desired results, Government has established a state Advisory Board for Small Savings which consists of eminent persons from all walks of life with special aptitude for this important national work. Advisory committees were also established at Divisional and District levels. However, at present the District Small Savings Committees have been wound up. Only Divisional Committees and the State level Committee, now exist.

There is a separate Organisation of the Government of India viz. the National Savings Organisation in every State. This Organisation works in close collaboration with its state counter part. There are three Regional Directors in charge of the organisation in Maharashtra and they assist the work collecting figures, payment of commission etc. Upto 1974-75, the Central Government used to bear a part of the state expenditure on the staff

and publicity ; since that year, however, the central Government have stopped to bear any expenditure on the Small Savings organisation of the state Government nor on its publicity activities.

4. *Target for the collection in Small Savings for the year 1977-78.*—With experience of the past years it had become clear that if a right approach is made, the people do respond to Saving. With a view to deciding the quantum fixing targets of net small savings collections for the year 1977-78, a meeting of all the officers of the state Directorate of Small Savings and National Savings Organisation was held at Pune. The measures to be adopted were fully discussed and plan of action was drawn up. After discussion the target for small saving collection in 1977-78 was fixed Rs. 62·00 crores (Rs. 50·00 crores from Districts and Rs. 12·00 crores from N.E.P.F.).

5. *Results achieved.*—The total net collections at the end of March, 1978 has amounted roughly to Rs. 75·00 crores (comprising roughly Rs. 8·00 crores in provident Fund of non exempted concerns and Rs. 67·00 crores on other schemes including P.P.F. and interest on P.O.S.B. and P.P.F.).

6. *High-lights of collections during 1977-78.*—The collections under various schemes during 1977-78 were as follows :—

				(Rs. in lakhs)	
				Gross	Net
(1)	C. T. D.	6·64	1·10
(2)	R. D.	17·67	6·22
(3)	T. D.	92·40	50·55
(4)	7 year certificates.	25·21	13·28
(5)	National Developments Bonds	0·97	0·97
(6)	Non-exempted P.P.F.	18·74	6·88
(7)	P. O. S. B.	79·68	(—) 2·83
(8)	National Development Certificates		(—) 16·76
(9)	Defence Development Certificates		(—) 2·41
(10)	P. P. F.	11·12	11·12
(11)	Interest	7·00
				252·43	75·12

The net achievement of the year viz. Rs. 75·00 crores (approx.) is the highest so far achieved. It is more creditable as it was achieved without inviting any complaint of compulsion or coercion.

(i) The State started giving additional incentives to various Agencies. The Authorised Agents, both the official and non-official were given

a special incentive by giving them extra payments for larger collections made by them. Similarly incentive schemes were framed for Mahila Pradhan Kshetriya Bachat Yojana agents and Extra Departmental Branch, Post Masters and Sub-Post Masters, etc.

(ii) The State was mainly making collections for Small Savings from urban areas. The stress was changed from urban collections to Rural collections and from Institutional collections to Personal collection.

(iii) The State as a whole had a special break through in the scheme for P. P. F. The collections under this scheme was almost doubled from Rs. 6.00 crores to Rs. 11.12 crores. This was achieved as a result of special drives undertaken on two occasions. First in September 1977 and thereafter in February and March 1978. Appeals were forwarded to almost all higher bracket income tax payers and the result is evident.

(iv) The State also undertook a special scheme for M.P.K.B.Y. Agents. Under this new venture, 10 Special Career Agents were appointed in each District on payment of a honorarium of Rs. 50 per month, each for a period of 3 to 4 months. The scheme is being further assessed for continuation in 1978-79 but tentatively nearly 21,141, new R.D./C.T.D. Accounts were added through these Agents during this period. This also helped us to increase the M. P. K. B. Y. Agents. The Career Agents appointed on 1977-78 have now become regular M. P. K. B. Y. Agents without any honorarium.

(v) A new scheme for giving grants to Districts which exceeded the targets was brought into force from 1976-77. In the year 1977-78 seven Districts which exceeded the targets and satisfied the norms laid down by the State Government atleast in part were sanctioned Rs. 85.77 lakhs by way of grants. This has initiated a great interest amongst the Districts and many Districts are now trying to achieve the targets and exceed the same.

7. *Targets for 1978-79.*—Target tentatively set for the year 1978-79 is Rs. 86.00 crores (Rs. 76.00 crores from District and Rs. 10.00 crores from non-exempted concerns).

8. *Conclusion.*—It can be stated that the Small Savings movement has now assumed a vital role in the mobilisation of internal resources for financing the Development plans of Maharashtra. The scheme also serve, the dual purpose of inculcating the habit of thrift amongst the people and enabling them to have a sense of participation in the effort of achieving economic and social justice. The loan received by the State Government in the year 1977-78 amounted to Rs. 41.80 crores. It is expected that in the year 1978-79, this figure will exceed Rs. 50.00 crores.

(ii) Maharashtra State Lottery.

The Government of Maharashtra has started the State Lottery Scheme since March 1969 so as to mobilise the resources in order to finance the increasing developmental activities under the State Plan. Private Lotteries and Lotteries of Other States have been banned in Maharashtra State. Only the State Government is running the lottery scheme in this State.

2. In the context of the resources required by the State Government, the proceeds of the Lottery are used for financing the various developmental schemes of the Maharashtra State. Since such proceeds form a part of State's Consolidated Fund, the State Lottery Scheme assume a vital important role from the State's financial point of view. A net total revenue of about Rs. 30 crores will accrue from the inception of the scheme till the end of the current financial year.

3. During its life of nearly 9 years, the Maharashtra State Lottery has been attracting a large number of patrons. The State Lottery provides opportunities to the lucky persons to win handsome prizes, through nominal stakes. This scheme can, therefore, be aptly called as "Taxation without Tears". The Government is conducting Main, Mini Lotteries and Bumper Draws on Special festival occasions. In every draw of Main Lottery, there are three series and each series contains 10 lakhs of tickets and each ticket is priced at Re. 1 only. The first prize of Main Lottery is of Rupees One lakh and a Common prize of Rupees Two lakhs for all three series. Normally three draws of Main Lottery are held in a month. In order to earn more revenue, Government has also floated three Main Lottery Bumper draws on 25th September 1977, 15th November 1977 and 5th April 1978. In the Main Lottery Bumper draws of 25th September 1977, 15th November 1977 each ticket was priced at Re. 1 only. The Common prize in these two draws was of the value of Rs. 5 lakhs in addition to the first prize of Rs. 1 lakh in each series. Besides there was 1001st Lottery Bumper Draw on 5th April 1978. There were 5 series of 20 lakhs each for this draw and a Common prize of Rs. 10 lakhs for all the series taken together was kept besides first prize of Rupees One lakh in each series.

4. The first prize of Mini Lottery is valued at Rs. 2,000 in each series containing 1 lakhs of tickets. There are about 20 to 22 draws of Mini Lottery in a month. This lottery is popular because it has awarded large number of prizes of lower denominations. The Government has started five series of Mini Lottery in each draw with a Common prize valued at Rs. 20,000 for all the five series. The price of each ticket of Mini Lottery is 50 paise only. After defraying the expenses in connection with the agent's commission, bonus, prize money and administrative expenses a net income of Rs. 20 to 25 lakhs accrues to the Government every month on account of these two lotteries at present.

5. Similarly, one Main Draw in a month is held in the District/Taluka places to enable people from that area to witness the draw and to satisfy themselves about the full-proof system and overall procedure of conducting the draws. This has resulted to increase the lottery sale wherever draws are held and to stabilise the sale subsequently. Mini tickets were first available only in Bombay City but the same are now available in almost all the Districts.

6. The net income through Lottery scheme was Rs. 4.25 crores in 1977-78 and similar income is anticipated in the year 1978-79.

7. The State Lottery Scheme has provided gainful employment to about 1,342 Lottery Agents, sub-agents and their vendors. It may provide more opportunity for people to earn their livelihood through the sale of lottery tickets. Even pensioners and blind men and women are also taking to this vocation of sale of lottery tickets.

8. The Maharashtra State Lottery Board, headed by the Minister for Finance administers this scheme. The scheme is implemented by the Deputy Secretary to the Government and Director of Small Savings and State Lottery of the Finance Department. In Greater Bombay, the Director is in the overall charge of the scheme, while in the districts he is assisted by the Collectors, Deputy Director of Small Savings of the Divisions, Assistant Director of Small Savings in the Districts and District Lottery Officers.

9. A total provision of Rs. 894.85 lakhs has been made in Budget Estimates for the next 1978-79 under lottery scheme. It is estimated that gross receipts to the extent of Rs. 1,282.00 lakhs will accrue during the financial year 1978-79. Hence net profit of Rs. 387.15 lakhs will be received during the financial year 1978-79. But efforts will be made to maintain it to the tune of Rs. 4.25 crores.

कार्याची रूपरेषा

१९७७-७८ व १९७८-७९

वित्त विभाग

अनुक्रमणिका

प्रस्तावनात्मक—	पृष्ठ क्रमांक
(एक) काटकसरीच्या उपाययोजना	१
(दोन) शासनाने दिलेली हमी	२
(तीन) वित्तीय शक्तीचे प्रदान	३
(चार) राज्य शासकीय उपक्रमांच्या कामकाजाचे पुनर्विलोकन	३
(पाच) गृहनिर्माण कक्ष	४
(सहा) वेतन आयोगाच्या शिफारशी	४
(सात) कार्यक्रम अंदाजपत्रक	५
२. विक्रीकर विभाग	८
३. लेखा व कोषागारे संचालनालय	१४
४. विमा संचालनालय	२०
५. अल्पबचत व लॉटरी संचालनालय—	
(एक) अल्पबचत	२२
(दोन) महाराष्ट्र राज्य लॉटरी	२५

वित्त विभाग

प्रस्तावनात्मक

राज्याची वित्तीय साधनसंपत्ती संघटित करून ती कांमी लांवण्याबाबत वित्त विभाग जबाबदार आहे. शासनाची सर्वसाधारण धोरणे अंमलात आणण्याकरिता सरकारी महसुलाचा विनियोग अतिशय काटकसरीने केला जात आहे याची निश्चिती करणे आणि आवश्यक निधी उभारणे, हे या विभागाचे कर्तव्य आहे. त्यानुसार वार्षिक अर्थसंकल्प, विनियोजन विधेयके, कराधान उपाययोजना, शासकीय ऋणासंबंधी बाबी, लेखापरीक्षा, शासकीय कर्मचाऱ्यांचे वेतन व मत्ते आणि सेवेच्या इतर शर्ती यांच्याशी हा विभाग संबंधित असून वित्त विषयक सर्व व्यवहारात तो शासनाला सल्ला देतो. प्रशासकीय विभाग आणि दुय्यम कार्यालये यांना शक्ती प्रदान केलेल्या असतात अशा बाबींव्यतिरिक्त सरकारी महसुलातून केलेल्या कोणत्याही खर्चाकरिता वित्त विभागाची सहमती आवश्यक असते. विक्रीकर विभाग, लेखा व कोषागारे संचालनालय, विमा संचालनालय आणि अल्पबचत व लाटरी संचालनालय यांच्या संबंधात वित्त विभाग प्रशासकीय विभाग म्हणून काम करतो. याबरीज ध्यापार व वाणिज्य बोधिंग, कंपनी कायदा, शेअर बाजार, वायदे बाजार इत्यादी गोष्टी ज्या मर्यादित राज्य अधिकारक्षेत्रात येत असतील त्या मर्यादित हा विभाग त्यांच्याशीही संबंधित आहे. यापैकी काही बाबतीत तर हा विभाग केंद्र शासनाचा अधिकारी म्हणून ही काम करतो.

(एक) काटकसरीच्या उपाययोजना

निरनिराळ्या शासकीय विभागांच्या योजनेतर विकासविषयक योजनांचा आढावा घेण्यासाठी वित्ताने ७ मे १९७४ रोजी वित्त मंत्र्यांच्या अध्यक्षतेखाली पुनर्विलोकन समितीची स्थापना करण्यात आली. १९७४-७५ या वर्षामध्ये समितीने काही विभागांच्या १६२ योजनांवर योजनांचा आढावा घेतला. सर्व योजनेतर व योजनांतर्गत विकासविषयक योजनांचा आढावा घेण्यासाठी व काटकसरीचे उपायांची परिणामकारक अंमलबजावणी करण्याच्या उद्देशाने १९७५-७६ साली वित्त मंत्र्यांच्या अध्यक्षतेखाली सर्वोपलब्धता उपसमितीची नियुक्ती करण्यात आली होती. पुनर्विलोकन समिती व सर्वोपलब्धता उपसमिती यांनी संयुक्तपणे कृषि, पशुसंवर्धन, उद्योग व कामगार, ग्रामविकास, मत्स्यव्यवसाय, दुग्धशाळा, सहकार आणि वन या विभागांच्या २७१ योजनेतर योजनांचा आढावा घेतला. या समितीने ५७ योजना रद्द करण्याची व १५० योजना सुधारित स्वरूपात चालू ठेवण्याची शिफारस केली. रद्द करण्यात आलेल्या योजनांमुळे वार्षिक अंदाजे ३८१ कोटी रुपयांची बचत झाली. उपसमितीने त्यापूर्वीच्या वार्षिक योजनेत आलेले काटकसरीचे उपाय पुढे चालू ठेवण्याचा निर्णय घेतला. यात नवीन पदे निर्माण न करणे, रिकामी असलेली पदे न भरणे, मोटार खरेदीसाठी आगाऊ रकमा मंजूर करणे व आढारातिथ्य व प्रशासकीय खर्चाला आळा घालून ती शासनाने मंजूर केलेल्या रकमेच्या मर्यादित बसविणे व परदेशांना भेटी देण्यावरील बंदी, इत्यादी गोष्टींचा समावेश आहे.

काटकसरीच्या उपायासंबंधी नेमलेल्या सचिवांच्या समितीने प्रथम योजनांतर्गत व योजनेतर विकासविषयक योजनांची छाननी करण्याचा निर्णय १९७६-७७ साली उपसमितीने घेतला. सचिवांच्या समितीने समाज कल्याण, सांस्कृतिक कार्य, क्रीडा व पर्यटन विभाग, सार्वजनिक

आरोग्य व नगर विकास विभाग, आणि महसूल व वन विभाग (वन) या विभागांच्या २७३ योजनांतर्गत व योजनेतर अशा वैयक्तिक योजनांचा आढावा घेतल्यानंतर त्यातील १७३ योजना काहीही बदल न करता पुढे चालू ठेवण्याची, ७५ योजना सुधारित स्वरूपात चालू ठेवण्याची व २५ योजना रद्द करण्याची शिफारस केली. मंत्रीमंडळाच्या उपसमितीने सचिवांच्या समितीने केलेल्या शिफारशींचा विचार केल्यानंतर उपरिनिर्दिष्ट चार विभागांच्या १७८ योजना पुढे चालू ठेवण्यास व ७५ योजना सुधारित स्वरूपात पुढे चालू ठेवण्यास अनुमति दिली. मंत्रीमंडळाच्या उपसमितीने वर उल्लेख केलेल्या विभागांच्या एकूण २० योजना रद्द करण्याचाही निर्णय घेतला. या योजना रद्द केल्यामुळे अंदाजे २० लाख रुपयांची बचत होईल. उपसमितीने १९७५-७६ या आर्थिक वर्षासाठी योजलेले काटकसरीचे उपाय यापुढेही चालू ठेवण्याचा निर्णय घेतला. निरनिराळ्या विभागांच्या जवळ जवळ सर्व योजनेतर विकासविषयक योजना व समाज कल्याण, सार्वजनिक आरोग्य, नगरविकास आणि महसूल व वन या विभागांच्या योजनांतर्गत विकासविषयक योजनांचा आढावा घेण्यात आला आहे. १९७७-७८ मध्ये वित्त मंत्र्यांच्या अध्यक्षतेखाली काटकसरीचे उपाय योजण्यासाठी व योजनांतर्गत व योजनेतर विकासविषयक योजनांचा आढावा घेण्यासाठी मंत्रीमंडळाच्या एका उपसमितीची नियुक्ती करण्यात आली.

या समितीने कृषि विभागाच्या २७ योजनेतर योजनांचा पुनर्विचार केला. त्यापैकी ४ योजना त्या खात्याने रद्द केल्या व एक योजना महात्मा फुले कृषि विद्यापीठाकडे हस्तांतरित केली. उरलेल्या २२ योजनांपैकी समितीने ११ योजना कसलाही फेरफार न करता पुढे चालू ठेवण्याची व ९ योजनांमध्ये काही फेरफार करून पुढे चालू ठेवण्याची व दोन योजना रद्द करण्याची शिफारस केली. वरील योजना रद्द करण्यामुळे किंवा त्यात केलेल्या फेरफारामुळे ५८,००० रुपये इतकी एकूण वार्षिक बचत झाली. समितीने १९७६-७७ या आर्थिक वर्षासाठी योजलेले काटकसरीसंबंधीचे उपाय पुढे तसेच चालू ठेवण्याचा देखील निर्णय घेतला. उर्वरित विभागांच्या योजनांतर्गत योजनांचा आढावा पुढील वर्षी म्हणजे १९७८-७९ साली घेण्यात येईल.

(दोन) शासनाने दिलेली हमी

शासकीय उपक्रम/सहकारी संस्था इत्यादींनी हाती घेतलेल्या योजनांना वित्त संस्थांकडून होणारा वित्त पुरवठा योग्य रीतीने उपलब्ध होण्यासाठी संविधानाच्या अनुच्छेद २९३(१) अन्वये शासन व्यापारी बँका व वित्तीय संस्थांना हमी देते. हमीमुळे वित्त संस्थांकडून निधी उपलब्ध होती व त्यामुळे शासनाच्या साधन संपत्तीवरील ताण बऱ्याच अंशी कमी होती. शासनाने दिलेल्या एकूण हमीची मर्यादा १९६९-७० साली रु. ५७३.८५ कोटी होती ती १९७६-७७ मध्ये रु. १,७२८.०३ कोटी पर्यंत वाढली. यायोगे त्याच कालावधीतील शासनाने एकूण दायित्व अनुक्रमे रु. ४३०.४० कोटी व रु. ६४५.६५ कोटी एवढे होते.

शासनावरील हमीची वाढती जबाबदारी लक्षात घेऊन बॉम्बे गॅरंटी अँक्ट १९५४, अन्वये शासन कमाल मर्यादेपर्यंत हमी देत होते ती कमाल मर्यादा सदर कायद्याचे निरसन करून नष्ट करण्यात आली. त्याचप्रमाणे इन्व्होकेशनमुळे जर उत्तरदायित्व आले तर संरक्षक उपाय म्हणून शासनाने महाराष्ट्र गॅरंटी रिझर्व फंड निर्माण केला. सदर निधीत प्रतिवर्षी सर्वसाधारण महसुलातून रु. २० लाख अधिक त्या वर्षातील हमीच्या रकमेमध्ये पडलेला

निव्वळ भरीच्या १ टक्का एवढी सर्वसाधारण महसुलातून सुपूर्द केलेली वार्षिक अभीहस्तांकित रक्कम आणि सर्व नवीन हमीवर आकारण्यात आलेले फीचे उत्पन्न व निधीच्या मूळ रकमेतून गुंतविण्यात आलेल्या रोख्यांवरील व्याजसुद्धा या निधीत जमा होते. दिनांक ३१ मार्च १९७७ अखेर रु. ७ कोटी निधीत शिल्लक होते. व त्यापैकी रु. ६.३७ कोटी सरकारी रोख्यात गुंतविले आहेत.

हमी शुल्क दर दिनांक १ जुलै १९७६ पासून प्रतिवर्षी प्रतिशत २० पैशावरून ५० पेसे एवढा वाढविण्यात आला आणि सदर वाढीव शुल्क दर सहकारी संस्थानाही लागू करण्यात आला. दुबळ घटकांना म्हणजे छोटे व अल्पभूधारक शेतकरी, भूमिहीन मजूर व सर्व सहकारी व हातमाग विणकर व सर्व मागासवर्गीयांच्या सहकारी संस्थांना हमी शुल्क माफी आहे. सभाजातील काही घटकांना त्यांच्या विकासाच्या कार्यक्रमांसाठी सवलतीच्या दरात भांडवल उपलब्ध करून दिले पाहिजे ह्या भूमिकेतून शासनाने हमी शुल्क माफ केले आहे. खर्च अग्रक्रम समितीस, योग्य प्रकरणी व एआरडीसी, आयडीबीआय अशा सारख्या वित्तीय संस्थांनी कार्यक्रमाच्या पूर्ततेच्या दृष्टीकोनातून हमी शुल्काची आकारणी न करण्याविषयी विनंती केली असेल तर हमी देण्याच्या शक्ति प्रदान करण्यात आल्या आहेत.

हमी प्रस्तावाच्या प्रकरणी योग्य ती सावधगिरी व सुरक्षितता संबंधित विभागांनी बाळगवी म्हणून मार्गदर्शनपर सूचना सर्व विभागांना दिलेल्या आहेत. शासनाच्या हितसंबंधांचे संरक्षण व्हावे म्हणूनच त्याचप्रमाणे योग्य नियंत्रणासाठी संस्थेचा नियतकालिक आढावा व महालेखाकारांनी तपासलेले लेखा पाठविण्यासंबंधीच्या सूचनांचाही यात अंतर्भाव करण्यात आला आहे.

(तीन) वित्तीय शक्तींचे प्रदान

'शक्तींचे प्रदान' या विषयावरील समितीच्या शिफारशीच्या आधारे, विविध प्राधिकाऱ्यांना प्रदान करण्यात आलेल्या शक्तींचे आणखी पुनर्विलोकन करण्यात आलेले आहे. यापूर्वी पाठविण्यात आलेल्या संचाच्या संदर्भात, शक्तींच्या सुधारित प्रदानासंबंधीच्या आदेशांचा एक संच सर्व विभागांना पाठविण्यात आला आहे. अशाप्रकारे विस्तृत प्रमाणात शक्तींचे प्रदान केल्यामुळे विविध प्राधिकाऱ्यांस, त्यांना प्रदान केलेल्या शक्तींच्या अंमलबजावणीच्या कामावर नियंत्रण कशाप्रकारे ठेवावयाचे याचे स्वरूप व करावयाच्या संरक्षक उपाययोजना इ. विहित करणारे आदेशसुद्धा काढण्यात आलेले आहेत.

(चार) राज्य शासकीय उपक्रमांच्या कामकाजाचे पुनर्विलोकन

शासकीय उपक्रम समितीने (सावकार समिती) केलेल्या शिफारशीनुसार, राज्य शासकीय उपक्रमांच्या कामकाजाचा समन्वय साधण्यासाठी व चिकित्सक दृष्ट्या त्याचे पुनर्विलोकन करण्यासाठी वित्त मंत्र्यांच्या अध्यक्षतेखाली एक सल्लागार समिती शासनाने प्रस्थापित केली आहे. ही समिती उपक्रमांच्या कायचे पुनर्विलोकन करते, त्याचप्रमाणे उपक्रमांच्या दीर्घ मुदतीच्या व वार्षिक योजना लक्षात घेऊन शासनाकडून लागणाऱ्या आर्थिक सहाय्याचाही अंदाज घेते. तसेच शासकीय उपक्रमांचे कामकाज कार्यक्षमतेने व्हावे यासाठी मार्गदर्शक सूचना अथवा अनुदेशाही ही समिती देते. या समितीचे सचिवालयीन कामकाज वित्त विभागातील दोन कार्यासंनामार्फत केले जाते.

शासकीय उपक्रम/महामंडळे यांच्या भांडवली अर्थसंकल्पाचे सुरवातीस परीक्षण करावे असे समितीने ठरविले असून त्यामुळे या उपक्रमांच्या कामकाजाचे पुनर्विलोकन करण्याची त्याच-प्रमाणे पुढील वर्षांच्या गुंतवणूक कार्यक्रमाचे पुनर्विलोकन करण्याची संधी समितीस मिळेल. शासकीय उपक्रम/महामंडळे त्यांचे भांडवली अर्थसंकल्प त्यांच्या प्रशासकीय विभागांमार्फत वित्त विभागाकडे पाठवितात. उपक्रमांची उद्दिष्टे लक्षात घेऊन त्यांची निधीच्या व्यवस्थापनातील कार्यतत्परता, बाह्य संस्थामार्फत निधी उपलब्ध करून घेण्याची क्षमता व त्यांची सर्वसाधारण नफास्थिती या गोष्टी लक्षात घेऊन उपक्रमांच्या भांडवली अर्थसंकल्पाची छाननी करून समितीच्या विचारार्थ टिप्पण्या वित्त विभागात तयार केल्या जातात.

(पाच) गृहनिर्माण कक्ष

सुमारे १० वर्षांपूर्वी शासनाने सरकारी कर्मचाऱ्यांना सहकारी गृहनिर्माण संस्थाद्वारे स्वतःची घरे बांधण्यासाठी कर्ज देण्याची योजना सुरू केली. ही योजना जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांच्या सहकारी संस्थांनाही १९७१ पासून लागू करण्यात आली आहे.

या योजनेद्वारे १९७७-७८ या वर्षी निरनिराळ्या सरकारी कर्मचाऱ्यांच्या सहकारी गृहनिर्माण संस्थांना, तसेच जिल्हा परिषदांच्या कर्मचाऱ्यांना रु. १,०५,०१,३७० पर्यंत कर्ज देण्यात आली. यापैकी ३७ संस्था नवीन होत्या. सन. १९७८-७९ मध्ये जितक्या नवीन संस्था कर्ज मिळण्यासाठी असणाऱ्या अटीची पूर्तता करतील त्यांना कर्ज मंजूर करण्याचा विचार करण्यात येईल. या व्यतिरिक्त ज्या चालू स्थितीत असलेल्या संस्था शासनापुढे कर्जाचे हप्ते मागण्यास येतील त्या संस्थानामुद्धा कर्ज देण्यात येतील.

ही योजना म्हणजे शासकीय तसेच जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांसाठी असलेली समाजकल्याण योजना आहे.

(सहा) वेतन आयोगाच्या शिफारशी

शासकीय कर्मचारी, जिल्हा परिषद कर्मचारी यांच्या प्रचलित वेतनमानाचे पुनर्विलोकन करून वेतन श्रेणीचे सुसूत्रीकरण करण्यासाठी शासनाने दुसरे वेतन आयोग नेमले होते. वेतन आयोगाने आपला अहवाल शासनाकडे दिनांक १६ फेब्रुवारी १९७७ रोजी सादर केला. विधी मंडळाच्या दोनही सभागृहात हा अहवाल दिनांक ५ एप्रिल १९७७ रोजी सादर केला.

वेतन आयोगाच्या शिफारशीवर निर्णय घेण्यापूर्वी, शासकीय कर्मचारी वर्गाच्या संघटना, जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांच्या संघटना, प्राथमिक व माध्यमिक शाळांतील शिक्षकांच्या संघटनांशी विचारविनिमय करण्यासाठी शासनाने अधिकाऱ्यांची समिती नेमली. ह्या समितीने मे १९७७ ते सप्टेंबर १९७७ मध्ये शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या १२७, जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांच्या १० व प्राथमिक आणि माध्यमिक शाळांतील शिक्षकांच्या ८ संघटनांशी चर्चा केली.

अधिकारी समितीने मंत्रालय विभागाकडून व कर्मचारी संघटनांकडून आलेल्या सूचना-संबंधी मंत्रालयातील सचिवांशी शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या वेतनश्रेणीबद्दल विचारविनिमय केला आणि आपला अहवाल दिनांक ७ ऑक्टोबर १९७७ रोजी मंत्रिमंडळाच्या उपसमितीला सादर केला. मंत्रिमंडळाच्या उपसमितीने भोळे वेतन आयोगाच्या शिफारशी व त्यावरील अधिकारी

समितीचा अहवाल विचारात घेऊन आपला अहवाल दिनांक ५ डिसेंबर १९७७ रोजी मंत्रिमंडळास सादर केला. मंत्रिमंडळाने दिनांक ७ डिसेंबर १९७७ रोजी अंतिम निर्णय घेतला. या संबंधीचे शासकीय आदेश, दिनांक १७ एप्रिल १९७८ रोजी काढण्यात आले.

(सात) कार्यक्रम अंदाजपत्रक

भारत सरकारने नियुक्त केलेल्या प्रशासकीय सुधारणा आयोगाने अशी शिफारस केली आहे की, विकास विषयक कार्यक्रमांचा प्रत्यक्ष प्रभार असलेल्या केंद्रीय व राज्य शासकीय विभागांनी आणि संघटनांनी कार्यक्रम अंदाजपत्रक तयार करावे. अशा प्रकारची पद्धत राज्यांतून सुद्धा सुरू करण्याबाबत भारत सरकारने राज्य शासनाना सूचना दिल्या आहेत. ह्या सूचनेस अनुसरून महाराष्ट्र शासनाने कार्यक्रम अंदाजपत्रक तयार करण्यास सुरुवात केली. कार्यक्रम अंदाजपत्रक तयार करण्याचे काम सुरुवातीला वित्त विभागाने हाती घेतले व खाली नमूद केल्याप्रमाणे विभागांशी संबंधित असलेली प्रकाशने विधान मंडळास वितरित करण्यात आली व ह्यापुढे अशा प्रकारची प्रकाशने विधान मंडळास वितरित करण्याची जबाबदारी संबंधित प्रशासकीय विभागांची आहे :—

(१) पाटबंधारे व वीज विभाग (सध्याचा पाटबंधारे विभाग) :—

(अ) पाटबंधारे

(२) कृषी व सहकार विभाग :—

(अ) सहकार

(ब) कृषि

(क) पशुसंवर्धन

(ड) मत्स्यव्यवसाय

(इ) दुग्धशाळा विकास व दूध पुरवठा

(३) महसूल व वन विभाग :—

(अ) भूमी अभिलेख

(ब) नोंदणी

(क) मुद्रांक

(ड) वन विभाग.

२. १९७४-७५ पासून सुरू करण्यात आलेल्या सुधारित लेखांकन वर्गीकरणामुळे व प्रगतीचा वेग वाढविण्याच्या दृष्टीने कार्यक्रम अंदाजपत्रके तयार करण्याच्या कामाचे विकेंद्रीकरण करण्यात आले व ते संबंधित प्रशासकीय विभागांकडे हस्तांतरित करण्यात आले. तथापि असे दिसून आले की, ह्या विनिदिष्ट कामांसाठी जादा कर्मचारी वर्ग मंजूर करण्यात न आल्यामुळे व प्रशासकीय विभागांच्या/विभाग प्रमुखांच्या कार्यालयात प्रशिक्षित कर्मचारी वर्ग उपलब्ध नसल्यामुळे, कार्यक्रम अंदाजपत्रक तयार करण्याच्या कामी प्रशासकीय विभागांना भरीव प्रगती करता आलेली नाही व म्हणून ह्या संपूर्ण प्रकरणाचा नव्याने विचार करावा लागेल असे शासनास वाटते. त्याचप्रमाणे महाराष्ट्र विधान मंडळाच्या अंदाज समितीने तिच्या १९७६-७७ च्या अर्थसंकल्पावरील अहवालात अशी शिफारस केली आहे की, वर्षाच्या अर्थसंकल्पासंबंधातील कार्यक्रम अंदाजपत्रकाची प्रकाशने देखील सादर समितीला उपलब्ध करून द्यावीत.

३. अंदाज समितीने केलेल्या शिफारशीनुसार मंत्रालयाच्या सर्व विभागांना असे कळविण्यात आले आहे की, कार्यक्रम अंदाजपत्रकासंबंधीची अशा प्रकारची प्रकाशने विधान मंडळाच्या व अंदाज समितीच्या सदस्यांमध्ये वितरित करणे शक्य व्हावे म्हणून सर्व विभागांनी त्यांचे कार्यक्रम अंदाजपत्रक तयार करण्यासंबंधीच्या आराखड्याच्या कामाचा वेग वाढवून ते लवकर पूर्ण करावे व म्हणून शासनाने सर्व प्रशासकीय विभागांना तसेच त्यांच्या नियंत्रणाखाली असलेल्या सर्व विभाग प्रमुखांना ऑक्टोबर १९७६ पासून अतिरिक्त किमान कर्मचारी वर्ग सुद्धा मंजूर केला आहे.

४. अद्यापि या संबंधातील जबाबदारी प्रशासकीय विभागांकडे असली तरीही, व्यक्तिशः संपर्क साधून अथवा निरनिराळ्या अधिकाऱ्यांशी चर्चा करून त्याद्वारे कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचा आराखडा तयार करण्याच्या प्रक्रियेत प्रत्यक्षपणे सहभागी होऊन वित्त विभागाच्या अधिकाऱ्यांनी त्याचा पाठपुरावा करावा अशी अपेक्षा आहे. यामुळे योग्य दिशेने त्वरित काम करण्यास विभागीय अधिकाऱ्यांना जादा अडचणी येणार नाहीत. वित्त विभागात एक उपसचिव (अर्बवेळ) व त्याला सहाय्य करणारे दोन कक्ष अधिकारी यांच्याकडे समन्वयन अधिकारी म्हणून काम सोपविण्यात आले आहे. हे समन्वयन अधिकारी, केवळ संबंधित विभागांशी संपर्क ठेवतात असे नाही तर कार्यक्रम अंदाजपत्रक तयार करण्याच्या प्रक्रियेत सहभागीही होतात.

५. सर्व प्रशासकीय विभाग व त्यांच्या नियंत्रणाखालील विभाग प्रमुख यांना यामध्ये अंतर्भूत करण्यास शासन उत्सुक असल्याने सर्व मंत्रालयीन विभाग यात अंतर्भूत करण्यासाठी वित्त विभागाकडून प्रयत्न करण्यात आले आहेत. मंत्रालय विभागांची नावे व त्या विभागांनी १९७७-७८ मधील प्रसृत केलेली कार्यक्रम अंदाजपत्रके खाली निदिष्ट केली आहेत. ही कार्यक्रम अंदाजपत्रके वर नमूद केलेल्या परिच्छेदामधील निदिष्ट केलेल्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकाव्यतिरिक्त आहेत. महसूल व वन विभाग (महसूल) व समाज कल्याण, सांस्कृतिक कार्य, क्रीडा व पर्यटन विभाग (जन जाती उप-योजना) या विभागाची एकूण दोन कार्यक्रम अंदाजपत्रके १९७७-७८ मध्ये वितरित करण्याचे राहून गेले होते. परंतु ह्या वर्षी ती वितरित केली जाण्याची अपेक्षा आहे.

(१) सामान्य प्रशासन विभाग :—

(अ) सामान्य प्रशासन विभाग.

(२) गृह विभाग :—

(१) गृह विभाग,

(अ) भाग एक—

(२) अपमृत्युनिर्णय न्यायालय, (३) सरकारी अभियोग, (४) विशेष कार्यकारी दंडाधिकारी, (५) नागरी संरक्षण, (६) गृह रक्षक.

(ब) भाग दोन—(१) राज्य उत्पादन शुल्क.

(क) भाग तीन—

(१) मोटार वाहन विभाग, (२) मोटार अपघात दावा न्यायाधिकरण आणि राज्य परिवहन अपील न्यायाधिकरण, (३) शासकीय परिवहन सेवा, (४) शासनाने विमान चालन विषयक, सल्लागार, (५) मुख्य बंदर अधिकारी, (६) अभियंता, सागरी किनारा, (७) अंतर्गत जलपरिवहन विकास, (८) जल आलेखन सर्वेक्षक, (९) सागरी अभियंता.

(ड) भाग चार—

(१) पोलीस महानिरीक्षक, (२) पोलीस आयुक्त, वृहत्मुंबई, (३) न्याय सहायक नैसर्गिक प्रयोगशाळा, (४) लाचलुचपत विरोधी केंद्र, (५) आरोग्य सेवा संचालनालय.

(इ) भाग पाच—

(१) कारागृहे, (२) सुधारगृहे.

(३) ग्राम विकास विभाग :—

(१) ग्राम विकास विभाग, (२) भूजल संपत्ति सर्वेक्षण व विकास अभिकरण.

(४) विधि व न्याय विभाग :—

(१) विधी व न्याय विभाग,

(५) वित्त विभाग :—

(१) वित्त विभाग (मंत्रालय), (२) विक्रीकर विभाग, (३) महाराष्ट्र विक्रीकर न्यायाधिकरण, (४) लेखा व कोषागारे, संचालनालय, (५) अत्यवचत व लॉटरी संचालनालय, (६) विमा संचालनालय.

(६) शिक्षण व युवक सेवा विभाग :—

(१) सर्व साधारण शिक्षण, (२) तंत्रशिक्षण, (३) कला व संस्कृती.

(७) नियोजन विभाग :—

(१) नियोजन विभाग, (२) अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय.

(८) अन्न व नागरी पुरवठा विभाग :—

(१) अन्न व नागरी पुरवठा विभाग.

(९) सरकारी बांधकाम व गृह निर्माण विभाग :—

(१) सरकारी बांधकाम, (२) गृह निर्माण.

(१०) नगर विकास व आरोग्य विभाग :—

(१) सार्वजनिक आरोग्य व स्वच्छता, (२) वैद्यकीय, (३) नगर विकास, (४) कुटुंब कल्याण.

(११) समाज कल्याण, सांस्कृतिक कार्य, क्रीडा व पर्यटन विभाग :—

(१) समाज कल्याण, (२) जनजाती कल्याण, (३) सांस्कृतिक कार्य, (४) पर्यटन, (५) क्रीडा व युवक सेवा.

(१२) उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग :—

(१) लेखनसामग्री व मुद्रण संचालनालय.

(२) भूविज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालय.

(३) जलविद्युत प्रकल्प.

(४) मुख्य अभियंता (विद्युत).

(५) कामगार.

(६) सेवायोजन.

(७) उद्योग.

६. कार्यक्रम अंदाजपत्रक तयार करण्यासंबंधीतील नवीन तंत्रामुळे तसेच विभागाकडे उपलब्ध असलेल्या मर्यादित कालावधीमुळे १९७८-७९ मध्ये तयार करण्यात आलेली कार्यक्रम अंदाजपत्रके सर्व बाबतीत परिपूर्ण नसण्याचा सभव आहे, त्यामुळे सर्व कार्यक्रम अंदाजपत्रके

मिळालेल्या अनुभवानुसार आधारे ती निर्दोष बनविण्यासाठी सुधारणा करण्याच्या दृष्टीने पुढील वर्षात पुनर्विलोकन करण्यात येईल. त्याचप्रमाणे विद्यमान कार्यक्रम अंदाजपत्रकात सुधारणा करता यावी म्हणून उपलब्ध माहितीच्या आधारावर प्रमाणके व मानके ठरविण्याबाबतचे काम अगोदरच हाती घेण्यात आलेले आहे. तथापि, प्रमाणके व मानके निश्चित करण्याचे काम हे अत्यंत गुंतागुंतीचे असून त्याला वेळही बराच लागतो. प्रमाणके व मानके यांच्याबाबत जसजसे अंतिम निर्णय घेण्यात येतील तसतसा त्यांचा समावेश कार्यक्रम अंदाजपत्रकात करून त्याला सुधारित स्वरूप देण्यासाठी प्रयत्न करण्यात येत आहेत.

वित्त विभागाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली खालील विभाग प्रमुख आहेत :—

- (१) विक्रीकर आयुक्त, (२) संचालक, लेखा व कोषागारे, (३) विमा संचालक, (४) संचालक, अल्पबचत व लाटोरी.

बरील विभाग प्रमुखांच्या कार्यालयांवावटची कार्याची रूपरेषा पुढे दिलेली आहे :—

२. विक्रीकर विभाग

विक्रीकर विभागाद्वारे पुढील अधिनियमांचे प्रशासन करण्यात येते :—

- (१) मुंबई विक्रीकर अधिनियम, १९५९.
- (२) केंद्रीय विक्रीकर अधिनियम, १९५६.
- (३) मुंबई सोटार स्प्रीटच्या विक्रीबरील कर, अधिनियम, १९५८.
- (४) महाराष्ट्र उसाच्या खरेदीबरील कर अधिनियम, १९६२.
- (५) महाराष्ट्र कृषी उत्पन्नबरील कर अधिनियम, १९६२.
- (६) महाराष्ट्र चीट फंड अधिनियम, १९७४.
- (७) महाराष्ट्र राज्य व्यवसाय, व्यापार, आजीविका व नोकच्या यांवरील अधिनियम, १९७५.

२. प्रशासन जास्त परिणामकारक व प्रभावी होण्यासाठी काही योजना विक्रीकर खात्याने अंमलात आणलेल्या आहेत. त्यांचा परिचय खाली दिला आहे :—

- (१) विक्रीकर अधिकारी व विक्रीकर निरीक्षक यांना प्रारंभिक व प्रशिक्षण वर्ग व उजळणी पाठ्यक्रम.
- (२) संगणिकीकरण.
- (३) कर भरण्याकरिता आखलेली नवीन पद्धत.
- (४) मुंबई विक्रीकर, केंद्रीय विक्रीकर व व्यवसाय कर अधिनियमांखालील धोरण्यांचे एकात्मिकीकरण.
- (५) अंमलबजावणीच्या सुधारणेसाठी उघडलेला बँक विभाग.
- (६) अंमलबजावणी-वसुली व खटले भरण्याकरिता पोलीस विभाग.
- (७) चीट फंडाचे प्रशासन.
- (८) चौकशी समितीच्या महत्वालातील शिफारशीचे कार्यान्वयन.

(१) विक्रीकर अधिकारी व विक्रीकर निरीक्षक यांचे प्रारंभिक प्रशिक्षण वर्ष व उजळणी पाठ्यक्रम.—नवीन नियुक्त झालेल्या ५६ विक्रीकर अधिकाऱ्यांपैकी बहुतेकजण कालिजमधून नव्यानेच पदवीधर झालेले असल्याने त्यांना मुंबई विक्रीकर कायदा, केंद्रीय विक्रीकर कायदा व व्यावसाय कर कायदा यांच्या प्रशासनाच्या प्रशिक्षणाव्यतिरिक्त विक्रीकर कायदाबाबी संबंधित असलेल्या कायद्यांचे, उदा. सेल ऑफ गुड्स अॅक्ट, इंडियन कॉन्ट्रॅक्ट अॅक्ट, पार्टनर शिप्ट अॅक्ट आणि इतर वाणिज्य विधि, तसेच इंडियन पिनल कोड, सिव्हील प्रोसिजर कोड आणि क्रिमिनल प्रोसिजर कोड यांमधील संबंधित तरतुदी, याविकयीचे प्रशिक्षण देण्याचे ठरविले. प्रशिक्षण देण्या-वाबतची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत :—

(१) विक्रीकर अधिकाऱ्यांना खाल्यामाफत प्रशासित केल्या जाणाऱ्या कायद्यातील तरतुदी व कार्यपद्धती यांची माहिती करून देणे आणि स्वतंत्रपणे व्यापाऱ्यांची कर निर्धारणा करण्याची क्षमता तयार करणे.

(२) प्रशासकीय पद्धतीवाबत आणि जनसंपर्कावाबत प्रशिक्षण.

प्रशिक्षणाचा कालावधी ६ महिने आहे. हा कालावधी ३ भागांमध्ये विभागलेला आहे : (अ) पहिला भाग १३ महिने. (ब) दुसरा भाग २३ महिने. (क) तिसरा भाग २ महिने.

पहिल्या भागामध्ये १२० व्याख्याने दिली जातात. दुसऱ्या भागामध्ये २१६ व्याख्याने दिली जातात आणि त्याचबरोबर जिथे जरूर आहे त्याठिकाणी संबंधित विषयावर प्रॅक्टिकल काम करून घेतले गेले. तिसऱ्या भागामध्ये प्रशिक्षणार्थींना प्रत्यक्ष निर्धारणा करण्याचे काम देण्यात येते. हे काम त्यांनी अनुभवी विक्रीकर अधिकाऱ्यांच्या मार्गदर्शनाखाली करावयाचे असते. या वर्षामध्ये अशा दोन पाठ्यक्रमांची व्यवस्था करण्यात आली. १९७८-७९ मध्ये अशा पाठ्यक्रमाव्यतिरिक्त बढती मिळालेल्या विक्रीकर निरीक्षक, विक्रीकर अधिकारी व व्यपष्ट लिपिकांसाठी उजळणी पाठ्य-क्रमांची व्यवस्था करण्यात आलेली आहे.

(२) संगणिकीकरण.—(अ) पुणे शहरातील सर्व नावनोंदणी पत्रधारकांच्या बृहत्तधारिण्या (Master Files) तयार करण्यात आल्या आणि त्यांना १९७७-७८ या वित्तीय वर्षासाठी सोजन्यपत्रे पाठविण्यात आली. बृहत्मुंबईतील नाव नोंदणी पत्र धारकांच्या बृहत्तधारिण्या गेल्या वर्षी तयार करण्यात आल्या आहेत.

(ब) पुणे व मुंबईव्यतिरिक्त भागातील नावनोंदणी पत्रधारकांच्या बृहत्तधारिण्या तयार करण्यासाठी आवश्यक ती माहिती तयार आहे.

(क) मुंबई आणि पुणे येथील नावनोंदणी पत्रधारकांच्या नोंदबह्या वर्षे क्रमानुसार तयार केलेल्या आहेत. ज्या व्यक्ती अजून कायद्याच्या क्षेत्रात आलेल्या नाहीत अशांना शोधून काढण्यासाठी या नोंदबह्यांचा चांगलाच उपयोग होईल अशी अपेक्षा आहे.

(३) कर भरण्याकरिता आखलेली रवौन पद्धत.—यापूर्वी व्यापारी कर भरणा स्टेट बँक ऑफ इंडिया (मुख्य कार्यालय) किंवा स्टेट बँकेच्या अधिसूचित शाखा किंवा रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया (मुख्य कार्यालय) किंवा भायबळा शाखा) या ठिकाणी करत असत त्यावेळी त्यांना विवरण-पत्राबरोबर कर भरणा केल्याचा दाखला म्हणून प्राप्त पाच चलनाच्या प्रती विक्रीकर खात्याला सादर कराव्या लागत. त्यामुळे व्यापाऱ्यांची फार मोठी गैरसोय होत होती.

आता कर भरणा करण्याची ही पद्धत एवढी सोपी केली आहे की, व्यापारी हा कर भरणा स्टेट बँक ऑफ इंडिया किंवा त्याच्या दुय्यम बँका, रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया किंवा कुठल्याही राष्ट्रीयकृत बँकेच्या कुठल्याही शाखेमध्ये कर भरणा करू शकतो. व्यापारी हा कर रोख रकमेत भरू शकतो आणि त्याचप्रमाणे ज्या शाखेमध्ये त्याचे खाते आहे अशा शाखेवर बँक काढणुही हा कर भरू शकतो. यासाठी नव्यानेच तयार केलेले रिटर्न-नि-चलन याचे नमुने वापरणे आवश्यक आहे. विक्रीकर खाते हे नमुने प्रत्येक बँकेच्या मुख्य शाखेकडून (link Branch) गोळा करित असल्यामुळे व्यापाऱ्यांचे विक्रीकर खाल्यात येण्याचे श्रम बऱेच वेळ वाचते.

(४) मुंबई विक्रीकर, केंद्रीय विक्रीकर व व्यवसाय कर अधिनियमाखाली धारिण्यांचे एकामोकीकरण.—आतापर्यंत वेगवेगळ्या कायद्यांसाठी वेगवेगळ्या वृहत्धारिण्या तयार केल्या होत्या. त्यामुळे एकाच कायद्याची निर्धारणा करणारा व्यवसाय कर अधिकारी आणि विक्रीकर अधिकारी यांच्यामध्ये संपर्क साधला जात नव्हता. त्यामुळे जर एका कायद्याखाली एकाद्या व्यापाऱ्याची थकबाकी असेल आणि दुसऱ्या कायद्याखाली त्याला परतावा देणे असेल तर कराची थकबाकी ही परताव्याबरोबर समायोजित करता येत नाही. ही कमतरता दूर करण्यासाठी वृहत्धारिण्यांचे एकामोकीकरण करण्याचे ठरविले आहे. यामुळे व्यवसाय कर, कायद्याखाली नाव नोंदणी पत्रधारक आणि नोंदणी पत्रधारक, तसेच मुंबई विक्रीकर कायदा व केंद्रीय विक्रीकर कायदा याखाली नोंदणी झालेले व्यापारी यांच्या वृहत्धारिण्या एकत्रित होतील. त्यामुळे वेगवेगळ्या कायद्याखाली कर भरणाऱ्या कर दात्यांचे संपूर्ण अभिलेख एकाच ठिकाणी राहतील. त्यामुळे वेगवेगळ्या कायद्याखाली व्यापाऱ्यांनी केलेल्या कसुरीवर कायवाही करता येईल.

व्यवसाय करखालील काम.—वर्षाच्या सुरुवातीला व्यवसाय कर कायद्याखाली नोंदणी पत्रधारकांची संख्या ६८,७९० होती तर नाव नोंदणी पत्रधारकांची संख्या ४,५२,८३९ होती. १९७७-७८ या वर्षामध्ये या संख्यामध्ये बरीच वाढ झाली. याचे कारण मार्च १९७७ मध्ये खाल्याने अंमलात आणलेली “प्रसिद्धी मोहीम”. राज्यातील सगळ्या महत्त्वाच्या वर्तमानपत्रांमधून जाहिरातीद्वारे लोकांना नाव नोंदणी पत्रक घेण्यासंबंधी आन्व्हान करण्यात आले. त्याचप्रमाणे सिनेमा आणि रेडिओ या माध्यमांद्वारे सुद्धा जास्तीत जास्त लोक या कायद्याखाली आणण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. याचे परिणाम अतिशय उत्साहजनक आहेत.

३१ मार्च १९७८ पर्यंत नोंदणी पत्रधारकांची संख्या ७५,६५० पर्यंत आली आहे, तर नाव नोंदणी पत्रधारकांची संख्या ४,८५,५७२ पर्यंत आली आहे.

प्रसिद्ध मोहिमेव्यतिरिक्त पुणे, कोल्हापूर व नागपूर या विभागांमध्ये काही निवडक भागांमध्ये पाहणी करण्यात आली त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे :—

दिलेव्या एकंदर भेटी	पुणे	कोल्हापूर	नागपूर
व्यवसाय करखाली पात्र झालेल्यांची संख्या	२,९८४	४,५१०	६,९०३
	१,५१४	१,०२६	२,०२३

या अधिनियमाखाली १९७७-७८ मध्ये एकूण रु. १८.०९ कोटींचे उत्पन्न मिळाले तर मागील वर्षी हे उत्पन्न रु. १७.०६ कोटी एवढे होते.

(५) अंमलबजावणीच्या सुधारणेसाठी उघडलेला बँक विभाग.—हवाला व्यापाऱ्यांच्या काही समुदायांनी काही नोंदणी पत्रधारकांच्या नावावर दुप्लीकेट बँक खाती चालविली आहेत असे आढळून आले. याचा उपयोग हवाला बिले देण्यासाठी करण्यात येतो. अशा खात्याची छाननी करण्यासाठी १९७७-७८ यावर्षी मुंबई शहराच्या अंमलबजावणी शाखेमध्ये एक वेगळा बँक विभाग उघडण्यात आला. या विभागाचे काम खालीलप्रमाणे आहे :—

(१) व्यापाऱ्यांकडून खात्यांची माहिती घेणे.

(२) खात्यामध्ये भरल्या जाणाऱ्या रकमांचा तपशील घेणे उदाहरणार्थ चेक नंबर व त्यांच्या तारखा इत्यादी.

(३) माल खरेदी करणाऱ्या व्यापाऱ्यांच्या बँकेला भेट देणे व त्यांच्याकडून खरेदी करणाऱ्या व्यापाऱ्यांचे उदाहरणार्थ नाव, पत्ता इत्यादी तपशील घेणे.

(४) माल खरेदी करणाऱ्या व्यापाऱ्यांना बोलाविणे, त्यांचे व्यवहार तपासणे व त्यांच्याकडे असणारी खोटी बिले ताब्यात घेणे.

(५) माल खरेदी करणाऱ्या व्यापाऱ्यांकडून भरून घेणे.

१ जानेवारी १९७७ पासून या विभागामध्ये फक्त एक विक्रीकर अधिकारी काम करीत आहे. १ जानेवारी १९७७ ते ३१ मार्च १९७८ पर्यंत या कालावधीमध्ये त्यांनी लाभाधिकार्यांकडे २८७ भेटी दिल्या.

(६) पोलीस विभाग.—विक्रीकर खात्यामध्ये पोलीस विभाग उघडण्याचे मुख्य उद्दीष्ट म्हणजे मुंबई विक्रीकर कायद्याखाली होणाऱ्या गुन्ह्याची तपासणी करणे आणि कर चुकव्या व्यापाऱ्यांना शासन करणे. ज्या व्यापाऱ्यांकडून थकबाकी आहे परंतु जे पळून गेले आहेत अशा व्यापाऱ्यांना शोधून काढण्यासाठी देखील हा विभाग खात्याला मदत करीत आहे.

सध्या या विभागाध्ये एक सहाय्यक विक्रीकर आयुक्त, ४ निरीक्षक, ८ फौजदार, ४ हवालदार ५ पोलीस काम करीत आहेत. त्याचप्रमाणे एक पी. सी. राईटर, एक लघु लेखक, २ लिपिक व १ विक्रीकर निरीक्षक देण्यात आलेला आहे. या विभागाचे प्रत्यक्ष काम १ जुलै १९७७ पासून चालू करण्यात आले. १९७७-७८ यावर्षी या विभागाने खालील काम केले आहे :—

(१) मुंबई विक्रीकर कायद्याखाली नोंदलेल्या प्रकरणांची संख्या	५५०
(२) तपासलेली प्रकरणे	४१२
(३) कोर्टात पाठविलेली प्रकरणे	३३१
(४) कोर्टात निकालात काढलेली प्रकरणे	३८
(५) तडजोड केलेली प्रकरणे	१७
(६) उप जिल्हा अधिकारी, वसुली, यांच्याकडून आलेली वसुली प्रकरणे	३३
(७) व्यापाऱ्यांचा शोध लावून जिल्हाधिकार्यांपुढे हजर केली आहेत अशी प्रकरणे.	१८

(७) चिट फंडाचे प्रशासन.—महाराष्ट्र राज्यातील चिट फंडावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी महाराष्ट्र चिट फंड कायदा १९७४, दिनांक १ जानेवारी १९७७ पासून संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यात लागू करण्यात आला.

कायद्यामध्ये दिलेल्या तरतूदीनुसार अनेक चिट फंड कंपन्यांनी आपापल्या चिटसच्या नोंदणीसाठी, मुंबई, पुणे, कोल्हापूर, नागपूर येथील चिट प्रबंधकाडे अर्ज केले. १९७७-७८ यावर्षी खालीलप्रमाणे चिटसची नोंदणी झाली आहे :-

मुंबई शहर विभाग	१२८
मध्य विभाग	३५
पूर्व विभाग	५७

एकूण २२०

या कायद्याच्या अंमलबजावणीसाठी बृहन्मुंबई व इतर जिल्हे चार विभागांमध्ये विभागलेले आहेत. प्रत्येक विभागात एक चिट निरीक्षक व एक चिट प्रबंधक यांची नेमणूक करण्यात आलेली आहे. हे अधिकारी आपआपली कर्तव्ये चिट संचालकाच्या नियंत्रणाखाली पार पाडतात. चिट संचालकाचे अधिकारक्षेत्र संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यभर आहे.

(८) चौकशी समितीच्या शिफारशीचे कार्यान्वयन.—विक्रीकर चौकशी समितीने अशी शिफारस केली होती की, विक्रीकर खात्यामध्ये एक सांख्यिकी कक्ष तयार करण्यात यावा आणि त्या कक्षाचा प्रमुख अर्थ व सांख्यिकी या विभागातील सहसंचालकाच्या दर्जाचा असावा आणि कक्षाने प्रत्यक्षपणे विक्रीकर आयुक्तांच्या नियंत्रणाखाली काम करावे. या शिफारशीप्रमाणे सध्या हा कक्ष विक्रीकर आयुक्तांच्या नियंत्रणाखाली काम करीत आहे.

अपील व प्रशासकीय काम एकत्र करण्यात येऊ नये अशीही एक शिफारस होती. त्यानुसार ग्रामीण विभागांतील विक्रीकर उप आयुक्त वगळता बाकी सर्व विभागांमध्ये अपीलाचे काम हे प्रशासकीय कामापासून वेगळे करण्यात आलेले आहे.

समितीच्या आणखी एका शिफारशीप्रमाणे अंमलबजावणी शाखेमध्ये एक वेगळा 'मार्केट इंटेलिजन्स सेल' तयार करण्यात आला आहे. वेगवेगळ्या धंद्यातील हालचालींवर लक्ष ठेवणे आणि कुठे कुठे हवाला व्यापारी आहेत त्याचा शोध घेणे हे या विभागाचे काम आहे. अंमलबजावणी शाळेच्या गुप्त वार्ता विभागामे विजेची उपकरणे, मोटारीचे भाग, मिठाई, फटाके, प्लॅस्टिक माल, रंग व रसायने, फनिचर, स्टेनलेस स्टील, नॉन फेरस मेटल, कागद इत्यादि वस्तुबाबत प्राथमिक माहिती गोळा केली आहे या माहितीच्या आधारे व्यापाऱ्यांच्या जागी खालीलप्रमाणे भेटी दिल्या गेल्या :-

वस्तूचे नाव	भेटीची संख्या	उपेक्षित व अतिरिक्त
		महसूल रुपये
मावा	२२	४९,०००
स्टेनलेस स्टील	३२	२,८२,०००
कॅम्फर व वड	१३	२,२९,०००
फनिचर	६	७०,०००
बॉल बेरिंग	२	१,४९,०००
दारू	१०	३,३०,०००
प्लास्टिक	३	१,६४,०००
सुती घागा	६	१५,०००

३. प्रत्यक्ष केलेले काम—

निर्धारण	मुंबई विक्रीकर	केंद्रीय विक्रीकर
(१) ३१ मार्च १९७७ रोजी निर्धारणेसाठी प्रलंबित असलेली प्रकरणे.	२,७२,७४१	१,४८,४०२
(२) १९७७-७८ या वर्षी निर्धारणेसाठी आलेली आणखी प्रकरणे	२,३५,८३३	१,३७,३५१
(३) १९७७-७८ यावर्षी निर्धारणा केलेली प्रकरणे	२,३३,६१७	१,३६,३८२
(४) ३१ मार्च १९७८ रोजी निर्धारणेसाठी प्रलंबित असलेली प्रकरणे.	२,७४,९५७	१,४९,३७१

४. अपॉले व फोरपासणी—

	सहाय्यक विक्रीकर आयुक्त	विक्रीकर उप आयुक्त
(१) १ एप्रिल १९७७ रोजी अपिलकरिता/फोरपासणीसाठी प्रलंबित असलेली प्रकरणे	१२,९३१	५५८
(२) १९७७-७८ मध्ये आलेली प्रकरणे	१७,८७०	३५४
(३) १९७७-७८ मध्ये निकालात काढलेली प्रकरणे	१२,८१८	३१४
(४) ३१ मार्च १९७८ रोजी प्रलंबित असलेली प्रकरणे	१७,९८३	५९८

५. नोंदणी—

	मुंबई विक्रीकर, १९५९	केंद्रीय विक्रीकर, १९५६
(१) १ एप्रिल १९७७ रोजी असलेले नोंदणीधारक व्यापारी	१,९८,०९८	१,१०,५३७
(२) १९७७-७८ या वर्षी देण्यात आलेली नोंदणीपत्रे	२१,७२६	१२,९३०
(३) १९७७-७८ मध्ये रद्द करण्यात आलेली नोंदणीपत्रे	७,४२५	६,४११
(४) १-४-१९७८ रोजी असलेले नोंदणीपत्रधारकांची संख्या	२,१२,३९९	१,१७,०५६

६. वसुली— (मुंबई व केंद्रीय अधिनियम मिळून) —

(१) १९७७-७८ मध्ये करण्यात आलेल्या जादा मागणीची रक्कम	..	(सप्टे कोटी)
(२) १९७७-७८ मध्ये करण्यात आलेली वसुली	..	५१.२५
(३) मुंबई विक्रीकर कायदा कलम ३९ खाली करण्यात आलेली वसुली	..	३९.१९
	..	१५.००
	..	(अदाचे)

७. जागेची सोय.—सन १९७६-७७ मध्ये शासनाने निर्धारणेची व इतर कामे निपटण्यासाठी काही पदे मंजूर केली. विशेषतः बृहन्मुंबई, ठाणे व पालघर या ठिकाणी कार्यालयांसाठी जागा उपलब्ध न झाल्यामुळे त्या वर्षात वरील मंजूर पदांपैकी काही पदे भरता आली नाहीत. सन १९७७-७८ मध्ये पालघर आणि कल्याण येथे या खात्याने जागा मिळविली. कल्याण येथे एक नवीन विक्रीकर कार्यालय उघडण्यात आले. कल्याणचे तहशील, उच्चासनगर, शहापूर, ठाणे येथील महसूल जिल्हा, मुंबाड ही कार्यालये, कल्याण येथील सुरू केलेल्या नवीन विक्रीकर कार्यालयाच्या अधिपत्याखाली आणली आहेत. मुंबईत कुलाबा येथे या कार्यालयास सुमारे ३,००० चौ. फूट जागा उपलब्ध होऊ शकली आणि यामुळे आणखी काही पदे भरणे शक्य झाले. जागेच्या अभावी जी पदे भरता आली नाहीत त्यांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे :—

विक्रीकर उपाययुक्त	१
सहायक विक्रीकर आयुक्त	११
विक्रीकर अधिकारी	३२
विक्रीकर निरीक्षक	३८९

शासनाने विक्रीकर भवन परिसरात रु. १ कोटी ७५ लक्षाची नवीन इमारत बांधण्याची मान्यता दिली. या इमारतीचे बांधकाम शीघ्रतःने चालू आहे. या खात्यात नवीन इमारतीमुळे १ ते १३ वर्षात ४० ते ५० हजार चौ. फूट जागा उपलब्ध होण्याची आशा आहे. या खात्याने बांद्रा, कुर्ला परिसरात कार्यालये बांधण्यासाठी जागा नेमून देण्याकरिता प्रस्ताव सादर केला होता. बी.एम.आर.डी.अं. ने त्या परिसरात या खात्याची कार्यालये बांधण्यास सुमारे ३,७५० चौ. मीटर इतकी जागा नेमून देण्याचे मान्य केले होते. ती वाव शासनाच्या विचाराधीन आहे. विक्रीकर खात्याने, निवास क्षेत्रात प्रशिक्षण संस्थेतील प्रशिक्षणार्थींसाठी वसतीगृहासाठी जागा नेमून देण्यासाठी शासनाकडे प्रस्ताव सादर केला. याकरिता बांद्रा-कुर्ला परिसरातील निवास क्षेत्रात बांधकामासाठी सुमारे १,५०० चौ. मीटर फरसबंद जागा नेमून देण्याकरिता बी.एम.आर.डी.अं.ला शासनाने वितंती केली.

३. लेखा व कोषागारे संचालनालय

जानेवारी १९६२ साली संचालनालय, लेखा व कोषागाराची स्थापना करण्यात आली. संचालक, लेखा व कोषागारे हा उक्त विभागाचा प्रमुख आहे. या संचालनालयाची दोन विभागीय कार्यालये पुणे व नागपूर येथे आहेत. पुढील कार्यालये या संचालनालयाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली आणली गेली :—

- (१) स्थानिक निधी लेखा विभाग.
- (२) अधिदान व लेखा कार्यालय, मुंबई.
- (३) राज्यातील जिल्हा कोषागारे.
- (४) लेखा अधिकारी (मुंबई, पुणे, नागपूर व औरंगाबाद येथे प्रशिक्षण).
- (५) भांडार पडताळणी सभटना.
- (६) वित्त विभागातील दक्षता शाखा.

अनुभवी लेखा कर्मचारीवर्गाची जरूरी भासत असल्याने, फेब्रुवारी १९६५ मध्ये महाराष्ट्र वित्त व लेखा सेवा संवर्ग स्थापन करण्यात आले. ही सेवा अस्तित्वात आल्याने शासनाच्या वेगवेगळ्या कार्यालयात पसरलेली सर्व लेखा विषयक पदे एकत्रित करून, एकरूप व व्यापक असा संवर्ग निर्माण करण्यात आला आहे.

महाराष्ट्र वित्त व लेखा सेवा संवर्गामध्ये ३१ मार्च १९७८ रोजी असलेल्या पदांची एकूण संख्या पुढीलप्रमाणे होती :—

अनु- क्रमांक	पदनाम	वर्ग	एकूण पद संख्या		
			संवर्ग पदे	प्रति- नियुक्ती पदे	एकूण पदे
महाराष्ट्र वित्त व लेखा सेवा					
१	संचालक, लेखा व कोषागारे	वर्ग-१ (वरिष्ठ)	१	१	१
२	सहसंचालक/मुख्य लेखा परीक्षक/स्थानिक निधी लेखा अधिदान व लेखा अधिकारी.	वर्ग-१ (वरिष्ठ)	५	४	९
३	उपसंचालक	वर्ग-१ (वरिष्ठ)	१४	४	१८
४	सहायक संचालक/सहायक अधिदान व लेखा अधिकारी/उप मुख्य लेखा परीक्षक, स्थानिक निधी, लेखा/लेखाअधिकारी/लिखाअधिकारी (प्रशिक्षण).	वर्ग-१ (कनिष्ठ)	९६	१७	११३
५	कोषागारे अधिकारी/रचना व कार्य-पद्धति अधिकारी/भांडार पड-ताळणी अधिकारी/जिल्हा लेखा परीक्षाधिकारी/उपसहायक अधिदान व लेखा अधिकारी.	वर्ग-२	३५८	२८	३८६
६	अधीक्षक/प्रमुख लेखापाल/भांडार निरीक्षक वगैरे.	वर्ग-३	४४९	१४	४६३
एकूण			९२३	६७	९९०

संचालनालय व त्याची दुय्यम कार्यालये यांची कामे

(अ) जिल्हा कोषागारे.—सर्व २५ जिल्हा कोषागारे व मुंबई येथील अधिदान व लेखा कार्यालय १ जानेवारी १९६२ पासून संचालक, लेखा व कोषागारे यांच्या नियंत्रणाखाली आहेत. राज्यात सध्या २२२ उपकोषागारे काम करित असून त्यांपैकी १६९ बँक कोषागारे आहेत व ५३ बँकेतर कोषागारे आहेत.

(ब) निवृत्ती वेतन प्रदान करण्याची योजना.—(१) १०० रुपयापर्यंतचे निवृत्ती वेतन सरकारी खर्चाने, धनकोषाद्वारे (मनी ऑर्डरद्वारे) व (२) १०० रुपयाहून अधिक निवृत्ती वेतन अनुसूचित बँकेमार्फत धननिदेशाने द्रेण्याबाबतची योजना जुलै १९७७ अखेर सर्व जिल्हा लेखा कोषागारांमधून सुरू करण्यात आलेली आहे व तसेच ही योजना ऑगस्ट १९७७ पासून सर्व उपकोषागारांनाही लागू करण्यात आलेली आहे.

(क) कोषागार तपासणी.—ह्या वर्षी मार्च १९७८ पर्यंत ९ जिल्हा कोषागारांची व ५२ उपकोषागारांची तपासणी उपसंचालक, लेखा व कोषागार पुणे व नागपूर यांनी केली. याशिवाय दोन कोषागारांची तपासणी संचालकाकडून करण्यात आली.

(ड) स्वतंत्र कोषागार इमारतीचे बांधकाम.—बीड, तुळजाणा व यवतमाळ या जिल्ह्यांसाठी जिल्हा कोषागारांच्या नवीन इमारती प्रस्थापित करण्यात आल्या आहेत. बीड येथील कोषागार इमारतीचे बांधकाम प्रगतिपथावर आहे. कल्याण, रामटेक, कटोल, मेढा, जावळी, मेहकर, अर्णी, मंडुरवार, वडसा व तुमसर येथे उपकोषागारांसाठी नवीन इमारती बांधण्याचे प्रस्थापित केले आहे.

२. प्रशिक्षण आणि परीक्षा.—(अ) पर्यवेक्षकीय कर्मचारी वर्गाचे (अराजपत्रित) प्रशिक्षण.—या वर्षी प्रत्येकी दोन महिने मुदतीची तीन प्रशिक्षण सत्रे घेण्यात आली व संपूर्ण राज्यातील विविध कार्यालयांतील ८९ उमेदवारांना प्रशिक्षण देण्यात आले.

(ब) कनिष्ठ पातळीवरील प्रशिक्षण :—जिल्हा कोषागार व निरनिराळ्या विभागातील कार्यालयांच्या लेखा शाखांमध्ये काम करणाऱ्या सुमारे ३०० लिपिकांना प्रामुख्याने लेखा विषयक बाबतीत प्रशिक्षण देण्यात आले.

(क) परीक्षा—वर्षातून एकदा सेवा प्रवेशोत्तर.—(लिपिक वर्गीय) व महाराष्ट्र लेखा लिपिक परीक्षा घेण्यात आल्या.

३. शासकीय कार्यालयांची विशेष तपासणी.—जुलै १९७७ पर्यंत ४ शासकीय कार्यालयांच्या वित्तीय व लेखाविषयक अभिलेखांची व वित्तीय शाखांची तपासणी करण्यात आली. ज्यामुळे आर्थिक हानी झाली अशा वगळण्यात आलेल्या महत्त्वाच्या बाबी शासनाच्या निदर्शनास आणून देण्यात आल्या आहेत. कर्मचाऱ्याअभावी, जुलै १९७७ नंतर विशेष तपासणी करण्यात येऊ शकली नाही. या कामासाठी जादा कर्मचाऱ्यांच्या मागणीसाठी शासनाकडे प्रस्ताव सादर करण्यात आला आहे. व हा प्रस्ताव शासनाने स्वीकृत केला आहे. नव्याने निर्माण करण्यात आलेली पदे भरल्यानंतर नियमितपणे विशेष तपासणीचे काम सुरू होईल.

४. भांडार पडताळणी संघटना :- मुंबई, पुणे, नागपूर, औरंगाबाद व नाशिक येथे स्थापन करण्यात आलेल्या भांडार पडताळणी मंडळाच्या तांत्रिक कामांत एकरूपता असवी म्हणून यासंबंधीचे तांत्रिक नियंत्रण मुंबई येथील उपसंचालक, लेखा व कोषागार (भांडार पडताळणी) यांच्याकडे सोपवण्यात आले असून फक्त प्रशासकीय नियंत्रण प्रादेशिक उपसंचालकांकडे ठेवण्यात आले आहे.

ज्या भांडारांची प्रत्यक्ष पडताळणी करावयाची आहे अशा भांडाराच्या एकंदर खरेदी व उपयोगात आणलेल्या उलाढालीनुसार अ, ब, व क वर्गांमध्ये वर्गीकरण करण्यात येते. या वर्गीकृत भांडारांची तपासणी अनुक्रमे ३, ५ व १० वर्षांनी करण्यात येते. डिसेंबर १९७७ पर्यंत पडताळणी केलेल्या भांडाराचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे :—

मंडळ कार्यालय	डिसेंबर १९७७ पर्यंत पडताळणी केलेल्या भांडारांची संख्या		
मुंबई	५४
पुणे	१०४
नाशिक	१२२
नागपूर	९८
औरंगाबाद	६४
		एकूण	४४२

५. वक्षता विभाग—(अ) निवृत्ती वेतन.—दिनांक १ एप्रिल १९७७ रोजी सुमारे २,१८० प्रकरणांबाबत अंतिम कार्यवाही व्हावयाची बाकी होती. असे शासनाच्या विविध विभागाने कळविले होते. १९७७-७८ मध्ये आणखी ३,१९५ प्रकरणांची त्यात भर पडली. त्यापैकी ३,४८४ प्रकरणांबाबत विभागाने अंतिम कार्यवाही केली व मार्च १९७८ अखेरीस १,८९१ प्रकरणे शिल्लक राहिली.

(ब) लेखा परीक्षेसंबंधीचे अनिर्णित आक्षेप आणि तपासणी अहवालाविषयीचे परिच्छेद.—१ एप्रिल १९७७ रोजी रुपये २४७.२२ कोटींची रक्कम अंतर्भूत असलेली ९७,९७४ शिल्लक असलेल्या अनिर्णित आक्षेप प्रकरणांपैकी मार्च १९७८ पर्यंत जवळ जवळ रुपये ११८.८० कोटींची रक्कम अंतर्भूत असलेली ३६,५४९ प्रकरणे हातावेगळी करण्यात आली. तसेच १ एप्रिल १९७७ रोजी ५,१२४ तपासणी अहवालातील १८,०८३ परिच्छेद शिल्लक होते. त्यापैकी १,१५२ अहवालातील ३,२८१ परिच्छेदाचे अनुपालन मार्च १९७८ पर्यंत करण्यात आले.

(क) अफरातफर.—१ एप्रिल १९७७ रोजी रु. ३३ लाख एवढी रक्कम अंतर्भूत असलेली ४८२ अफरातफरीची प्रकरणे शिल्लक होती. त्यापैकी सन १९७७-७८ साली रु. २ लाख रक्कम अंतर्भूत असलेली ४५ प्रकरणे हातावेगळी करण्यात आली.

(ड) सरकारी मालमत्तेची हानी.—सरकारी मालमत्तेच्या हानीसंबंधातील ७९८ प्रकरणांत रु. २३ लाख एवढी रक्कम अंतर्भूत होती. त्यापैकी ५ लाखांची १४८ प्रकरणे १९७७-७८ साली हातावेगळी करण्यात आली.

६. दिनांक ३० सप्टेंबर १९६२ रोजी असलेल्या कर्ज व आगाऊ रकमा यांखालील शिल्लक रकमेची चाचणी तपासणी.—“डी—लागवड करणाऱ्यांना आगाऊ रकमा—(i) सर्वसाधारण (ii) कृषी (iii) एफ—संकीर्ण कर्ज व आगाऊ रकमा” या खालील दिलेली कर्ज शासनाच्या आदेशानुसार ३० सप्टेंबर १९६२ रोजी वेगळी ठेवण्यात आली. ३० सप्टेंबर १९६२ रोजी शिल्लक असलेल्या रकमेची चाचणी तपासणी करून महालेखापाल, मुंबई यांना प्रमाणपत्र सादर करण्याचे

काम या संचालनालयाकडे देण्यात आले होते. एप्रिल १९७८ मध्ये र. ४१.४२ कोटी. शिलकी रकमेची प्रमाणपत्र सादर करण्यात आली.

७. कोवागार लेखासाठी संगणन यंत्राच्या पद्धतीचा वापर.—एप्रिल १९७७ ते मार्च १९७८ या महिन्यांच्या लेखाचे काम संगणक यंत्राचा वापर करून पुरे करण्यात आले व ते शासनास सादर करण्यात आले. मार्च १९७८ चे पूरक लेखे सादर करण्याचे काम सध्या सुरू आहे.

८. सक्तीची ठेव योजना.—स्थानिक प्राधिकरण कर्मचारी योजनेनुसार एकूण ८२३ स्थानिक प्राधिकरणांची लेखे या कार्यालयामधून ठेवण्यात आले आहेत. ही योजना सुरुवात झाल्यापासून ये १९७७ पर्यंत खालीलप्रमाणे रकमा गोळा करण्यात आल्या होत्या :—

(अ) स्थानिक प्राधिकरण कर्मचारी योजना—

	रक्कम रु. लाखांमध्ये (क्रमवर्धी)
वेतन	७९.८५
महागाई भत्ता (जुना)	१९,७५.०१
महागाई भत्ता (नवीन)	११,९०.१३

(ब) शासकीय कर्मचारी योजना—

वेतन	६७.००
महागाई भत्ता (जुना)	१२,७४.८३
महागाई भत्ता (नवीन)	१०,१७.८५

दिनांक ६ मे १९७७ पासून सक्तीच्या ठेव योजनेमध्ये रक्कम ठेवण्याचे स्थगित करण्यात आले आहे. ज्याचा वेतनाचा ३ रा हप्ता आणि अतिरिक्त महागाई भत्त्याचा २ रा हप्ता व त्यावरील व्याज देण्यास जुलै १९७७ पासून सुरुवात करण्यात आली. असून दिनांक ३१ मार्च १९७८ रोजी परत केलेल्या रकमांचा तपशील पुढीलप्रमाणे आहे :—

अतिरिक्त वेतन		अतिरिक्त महागाई भत्ता (जुना)	
एक	दोन	तीन	एक
दोन	दोन	दोन	दोन

(अ) स्थानिक प्राधिकरण कर्मचारी योजना

दोन रक्कम	१२,१८	१४,०५	१४,६१	३,७०,८६	३,९१,३७
प्रत्यक्ष दिलेली रक्कम	१२,१८	१४,०५	१२,६५	३,७०,८६	३,८८,२२

(ब) शासकीय कर्मचारी योजना

दोन रक्कम	४,४७	१९,६२	१७,९२	२,१६,८६	२,३१,७९
प्रत्यक्ष दिलेली रक्कम	३,८१	१४,७०	११,१४	२,०२,१९	२,०८,४०

वरील देय रकमांव्यतिरिक्त हे कार्यालय तसेच कोषागारे यानी सेवानिवृत्ती इत्यादीमुळे सेवेत नसलेल्या कर्मचाऱ्यांच्या बाबतीतही अंतिम रकमा दिलेल्या आहेत. डिसेंबर १९७७ पासून अतिशय कठीण व हालअपेष्टेच्या कारणास्तव मुदतपूर्व अंतिम रकमा देण्याचेही भारत सरकारच्या नियमानुसार सुरु झाले आहे. कर्मचाऱ्यांच्या बदल्या झाल्या तर सक्तीच्या ठेव खात्यांची बदली करण्याबाबतची कार्यवाही योजनेत विहित केलेल्या कार्यपद्धतीनुसार करण्यात येते. कर्मचाऱ्यांच्या वेतन बिलामधून सक्तीच्या ठेव योजनेनुसार कापण्यात आलेली रक्कम स्थानिक प्राधिकरणांनी बँकेमध्ये ठरवून दिलेल्या वेळामध्ये भरावयाची असते आणि जर वेळेत भरली नाही तर दंड म्हणून व्याज आकारण्यात येते. दिनांक ३१ मार्च १९७८ रोजी स्थानिक प्राधिकरणांनी वेळेवर रकमा न भरल्याने खालीलप्रमाणे दंड व्याज आकारण्यात आले होते :—

	रुपये
(१) उशीरा पैसे भरण्यात आलेली नजरेस आलेली एकूण प्रकरणे ..	३७०.००
(२) वरील प्रकरणांवर दंड व्याज आकारण्यात आलेली रक्कम ..	१,६१,०५८.५६
(३) दंड व्याज प्रत्यक्षात वसूल करण्यात आलेली एकूण प्रकरणे ..	१७७.००
(४) वरील तीन मध्ये अंतर्भूत असलेली रक्कम ..	३७,९४२.६१
(५) दंड व्याजात सूट अगर रद्द करण्यात आलेली एकूण प्रकरणे ..	१०.००
(६) वरील ५ मध्ये अंतर्भूत असलेली रक्कम ..	४,५६३.८९
(७) दंड व्याज अद्यापी वसूल करण्याची असलेली प्रकरणे ..	१८३.००
(८) वरील ७ मध्ये अंतर्भूत असलेली रक्कम ..	१,१८,५५२.०६

९. अधिदान व लेखा कार्यालय, मुंबई :—कार्यालयाच्या कामात सतत वाढ होत आहे. व बृहन्मुंबईतील सरकारी कामामध्ये कोणतेही बदल व वाढ झाल्याच्या परिणामी या कार्यालयाच्या कामात वाढ होते. या कार्यालयातील कामाच्या प्रमाणानुसार जादा कर्मचाऱ्यांच्या मागणीकरिता शासनाकडे प्रस्ताव सादर करण्यात आला आहे व तो प्रस्ताव शासनाने स्वीकृत केला आहे.

उपनगरामध्ये असलेल्या अनेक शासकीय कार्यालयांच्या सोईसाठी व सध्याच्या कार्यालयातील कामाचा बोजा कमी करण्याच्या दृष्टीकोनातून उपनगरामध्ये एक नवीन अधिदान व लेखा कार्यालय स्थापनेची सूचना विचाराधीन आहे.

१०. स्थानिक निधी लेखा परीक्षा विभाग.—१९७२-७३ व १९७३-७४ या कालावधीचे लेखा परीक्षा पुनर्विलोकन अहवाल तयार केले असून ते पंचायत राज समिती पुढे ठेवण्यासाठी शासनाच्या ग्राम विकास विभागाकडे सादर केले आहेत.

या संचालनालयाची बरील कामे १९७८-७९ या वर्षाही चालू राहातील.

४. विमा संचालनालय

(लोकलेखा समितीने केलेल्या सूचनेनुसार) विमा सेवा पुरविणारे एक केंद्रीकृत युनिट म्हणून १९५१ मध्ये प्रामुख्याने विविध शासकीय विभागांच्या विशेषतः (ज्या उपक्रमांना नेहमीच्या व्यापार विषयक/बाणिज्यिक प्रयत्नानुसार आपल्या मालमत्तेचा विमा उतरवावा लागतो अशा) बाणिज्यिक आणि किंवा औद्योगिक उपक्रमांच्या सर्वसाधारण विमा विषयक गरजा पुरविण्यासाठी शासकीय विमा निधी सुरू करण्यात आला. या निधीमुळे दुहेरी उद्दिष्ट साध्य होते. पहिले म्हणजे शासनाच्या मालकीच्या मालमत्ता व वस्तू यांच्या बाबतीत तो "स्वयंविमा योजना" म्हणून कार्य करतो. तो प्राधिकृत विमाकार म्हणून देखील कार्य करतो आणि शासनाच्या विमा योग्य हितसंबंधापासून (शासनाच्या मालकीच्या नसलेल्या मालमत्ता) व सांविधिक राज्य महामंडळे व साखर कारखान्यां-सारख्या सहकारी संस्था (ज्यामध्ये शासन भागधारक म्हणून हितसंबंधित आहे अशा) व ज्यामध्ये भांडवल वगैरे घातले असेल अशा सहकारी कर्ताई गिरण्या अशापासून मिळणा-या सर्वसाधारण विमा व्यवसायाबाबत हमी देतो. शासकीय विमा निधी (महाराष्ट्र) यांची विमेशर म्हणून विमा अधिनियम, १९३८ च्या कलम ३ (विमा दुस्ती अधिनियम, १९६८ चे कलम ११०-एफ) अन्वये नोंदणी झाली असून त्यास आग, सांगरी व संकीर्ण विमा व्यवसायासंबंधी व्यवहार करण्यास परवानगी मिळालेली आहे.

२. शासकीय विमा निधी (महाराष्ट्र) याचा कारभार ३१ ऑगस्ट १९७२ पर्यंत वित्त विभागा-मार्फत करण्यात येत होता. त्यानंतर दिनांक १ सप्टेंबर १९७२ पासून स्वतंत्र विमा संचालनालयाची स्थापना करण्यात आली. विमा संचालक हे या विभागाचे प्रभारी अधिकारी असून त्यांची विमा अधिनियम, १९३८ च्या शर्तीनुसार व निधीचे प्रमुख अधिकारी म्हणून नियुक्ती केली व ते महाराष्ट्र शासन विमा निधीचे व्यवस्थापन व प्रशासन कार्यक्षमतेने पार पाडण्यास जबाबदार आहेत. त्यांना या जबाबदारीत २ उप विमा संचालक ६ सहाय्यक विमा संचालक सहाय्य करतात.

३. शासनाचा विमा निधी हा प्रशुल्क विमाकार आहे आणि म्हणून जेथे प्रशुल्क प्रचलित आहे तेथे प्रशुल्क दर वापरले जातात. प्रशुल्क नसलेल्या व्यवसायाकरिता शासकीय विमा निधीने आकारलेल्या विम्याच्या हप्त्यांचे दर हे भारतीय सर्वसाधारण विमा महामंडळाच्या व त्याच्या चार दुय्यम यंत्रणेच्या विम्याच्या हप्त्यांच्या दराच्या मानाने चांगले आहेत. योग्य प्रकरणात विमायोग्य समजण्यात आलेल्या अशा जोखमीच्या काही भागाचा पुन्हा विमा उतरविला जातो. या निधीला, इतर राज्य शासनानी देऊ केलेली पुनः विमा उतरवण्याचे काम स्वीकारण्यास त्याचप्रमाणे भारतीय सर्वसाधारण विमा महामंडळाने दिलेल्या देवाणघेवाणीत (सवतीच्या सांविधिक अभ्यर्पणाच्या संबंधातील) भाग घेण्यास प्राधिकृत करण्यात आलेले आहे. महाराष्ट्र व गुजराथ यांच्या शासकीय विमा निधीमधील पुनर्विमा कराराची अंमलबजावणी दिनांक १ एप्रिल १९७३ पासून झाली असून दिनांक १ जानेवारी १९७८ पासून आणखी एका वर्षाच्या कालावधीसाठी नवीकरण करण्यात आले आहे.

४. विमा निधीच्या स्थापनेपासून वेळोवेळी केलेल्या पंचवार्षिक प्रगतीचा तक्ता खालीलप्रमाणे आहे :-

निधीच्या सुरुवातीपासून पंचवार्षिक प्रगती दाखविणारा तक्ता

कालावधी	सरकारी विमा निधीने प्रदान केलेली विमापत्रक	विमा निधीला मिळणारा निधी	पुरव विमाधारकांना व सह-विमाधारकांना द्यावयाची निव्वळ रक्कम	विमा निधीला मिळणारी विमा हप्त्याची निव्वळ रक्कम	कालावधीच्या अखेरीस एकूण निधी
१	२	३	४	५	६
१९५१-५२	३,७३१	९,७८,१३८	३,४८,२८८	६,२९,८५०	१५,६७,१२९
१९५६-५७	५,१९२	७,७३,१२६	१,३९,७७१	६,३३,३५५	४५,७८,३८७
१९६१-६२	९,८२४	१८,८६,०३२	२,२५,१९१	१६,६०,८४१	९०,१३,५२३
१९६६-६७	१२,५१९	४३,३२,५०२	१४,३६,७२०	२८,८५,७८२	१,४४,०७,०७१
१९७२	२०,२५३	१,३०,५४,३३४	५२,०७,९५६	७४,४६,३७८	३,७७,०८,६६०
१९७६	३१,९५३	३,६३,६३,०६१	९१,१९,०१३	३,७२,४४,०४८	९,५२,४८,५७३

रकमेवढून एकंदर खर्चाच्या मानाने शासनास ह्या विमा योजनेच्याद्वारे किती जास्त उत्पन्न झाले आहे ह्याची कल्पना येते.
१९७६ सालच्या निरनिराळ्या विमा हप्त्यांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे :-

विमा प्रकार सरकारी खाल्याचा सरकारी खाल्या-व्यतिरिक्त विमा एकूण

आय विमा	रुपये	रुपये	रुपये
सागरी विमा	१२,३०,२५८	१,१९,३५,१००	२,११,६५,३५८
संकीर्ण विमा	२७,१३,३८६	५५,९४,३३२	८३,०७,७१८
	११,८६,९५१	५७,०३,०३४	६८,८९,९८५
एकूण	५१,३०,५९५	३,१२,३२,४६६	३,६३,६३,०६१

६. मृतपूव हेद्दाबाद राब्यात त्या शासनाने तयार केलेल्या नियमानुसार शासकीय कर्मचार्यांना सेवेची एक गत म्हणून हेद्दाबाद राज्य आयुर्विमा निधीमधील आयुर्विमापत्र किंवा आयुर्विमापत्रे घेणे सक्तीचे होते. १ एप्रिल १९६१ पासून या शासनाकड सोपविलेल्या शासकीय कर्मचार्यांच्या उक्त हेद्दाबाद राज्य आयुर्विमा निधीच्या आयुर्विमापत्रांचा कारभार महाराष्ट्र शासनाने आपल्या हाती घेतला आहे. सध्या वंद निधी म्हणून या निधीची व्यवस्था पाहिली जात असून कोणतीही नवीन जोखीम स्वीकारली जात नाही. ह्या निधीचा कारभार विमा संचालनालयाच्या अधिपत्याखाली आहे.

५. अल्पबचत व लाँटरी संचालनालय

(एक) अल्पबचत

राष्ट्रीय अल्पबचत मोहीम ही २५ वर्षांपेक्षा अधिक काळ देशामध्ये अस्तित्वात आहे व तिने बरीच लक्ष्ये साध्य केली आहेत. देशातील सर्व राज्यांमध्ये महाराष्ट्र राज्याने अल्पबचतीमधील अग्रेसर राज्य म्हणून मानाचे स्थान पटकावले आहे. राज्य सरकारचे साधन-संपत्ती कायान्वित करण्याचे राष्ट्रीय कार्य घडविण्याकरिता सन १९५५-५६ मध्ये भारत सरकारने राज्य सरकारानी जमविलेल्या निव्वळ अल्पबचतीमध्ये काही प्रमाणात सहभागी होण्याची पद्धत सुरू केली. या दृष्टीने १९५७ साली तत्कालीन मुंबई राज्याने अशा प्रकारचा ठराव क्रमंक ए९ए९ए९/१०५७/एम/४, दिनांक ३ जानेवारी १९५७ रोजी संमत करून आपली स्वतःची यतणा सुरू केली. या यतणेचे नाव अल्पबचत संचालनालय आणि सचिव, वित्त विभाग ह्यांना पहिला संचालक म्हणून नियुक्त करण्यात आले. आणि त्यांच्या मदतीसाठी केंद्र मुख्यालयात किमान आवश्यक कर्मचारी वर्ग नेमण्यात आला. जसजसे अल्पबचतीचे काम वाढत गेले तसतशी ह्या कर्मचारी वर्गाच्या संख्येत वाढ करण्यात आली.

३. संघटनेची रचना.—राज्यातील अल्पबचत संघटना, वित्त व अल्पबचत मंत्र्यांच्या प्रभाराखाली आहे. उप सचिव, संचालक अल्पबचत राज्य लाँटरी हे विभागाचे प्रमुख आहेत. राज्य पातळीवर सह संचालक, अल्पबचत व शासनानेच पदसिद्ध अवर सचिव हे त्यांना सहाय्य करतात. बृहत्मुंबईकरिता वरिष्ठ उप संचालक, अल्पबचत तसेच विभागीय पातळीवर उप संचालक अल्पबचत व जिल्हा पातळीवर सहाय्यक संचालक, अल्पबचत हे अधिकारी आहेत. ग्रामीण क्षेत्रातील अल्पबचत वाढविण्याच्या मोहिमेमध्ये जिल्हा परिषदा देखील आपली मदत देऊ करतात आणि अल्पबचतीच्या मोठ्या प्रमाणातील रकमा वसूल करणे शासनाला शक्य व्हावे यासाठी त्यांनी बरीच मदत केली आहे.

३. सल्लागार मंडळे आणि समित्या.—योजनेची गती वाढवण्यासाठी आणि इच्छित परिणाम साधण्यासाठी, शासनाला सल्ला देण्यासाठी शासनाने एक राज्य अल्पबचत सल्लागार मंडळ स्थापन केले आहे. या मंडळामध्ये महत्त्वाच्या राष्ट्रीय कामावद्दल विशेष आस्था असलेल्या जीवनाच्या निरतिराळ्या क्षेत्रातील विख्यात व्यक्तींचा समावेश आहे. जिल्हा पातळीवर व विभागीय पातळीवर सल्लागार समित्या स्थापन केलेल्या होत्या. परंतु आता जिल्हा पातळीवरील समित्या करण्यात आल्या आहेत. फक्त विभागीय व राज्य पातळीवरील समित्यांचे काम चालू आहे. प्रत्येक राज्यामध्ये भारत सरकारची “राष्ट्रीय बचत संघटना” म्हणून ओळखली जाणारी एक स्वतंत्र संघटना आहे. ती तिच्या, राज्यातील तथाच संस्थेच्या निकट सहयोगाने काम करते. महाराष्ट्र राज्यामध्ये या संघटनेवर तीन विभागीय संचालक आहेत. अल्पबचत गुंतवणुकीची माहिती गोळा करणे व कामिमान देणे या कार्यात ते मदत करतात. १९७४-७५ सालापर्यंत राज्यातील नोकरवर्ग व जाहिराती ह्यावर होणाऱ्या खर्चाचा काही वाटा केंद्र सरकार उचलित असे. परंतु या सालापासून (१९७४-७५) केंद्र सरकारने ह्या खर्चाचा वाटा उचलण्याची प्रथा बंद केली आहे.

४. सन १९७७-७८ च्या अल्पबचतीच्या वसुलीचे लक्ष्य.—मागील अनुसूचावरून असे स्पष्ट झाले आहे की एखादी गोष्ट योष्यप्रकारे पटवून दिल्यास लोक तिला जलूर प्रतिसाद देतात. १९७७-७८ च्या नवीन अल्पबचत वसुलीचे लक्ष्य निश्चित करण्यासाठी राज्य अल्पबचत

संचालनालयाच्या आणि राष्ट्रीय बचत संघटनेच्या अधिकाऱ्यांची बैठक पुणे येथे घेण्यात आली व करावयाच्या उपाय योजनांवर सांगोपांग चर्चा करण्यात आली व कार्यवाहीसाठी काही योजना तयार करण्यात आल्या. चर्चेनंतर १९७७-७८ सालाचे लक्ष्य ६२ कोटी ठरविण्यात आले. (५० कोटी, जिल्हांतून आणि १२ कोटी, सूट न मिळालेल्या भविष्य निर्वाह निधीतून).

५. प्राप्त झालेले निष्कर्ष.—मार्च १९७८ च्या अखेरपर्यंत एकूण निव्वळ जमा अंदाजे ७५ कोटी रुपयांपर्यंत झाली. (त्यार्पकी ८ कोटी रुपये सूट न मिळालेल्या वर्गाचा भविष्य निर्वाह निधी आणि ६७ कोटी रुपये सार्वजनिक भविष्य निर्वाह निधी मिळून इतर योजना व टपाल कचेरी बचत बँक जमा आणि भविष्य निर्वाह निधी यावरील व्याज).

६. १९७७-७८ च्या अल्पबचत गुंतवणुकीची ठळक वृद्धि.—१९७७-७८ साली ज्या काही ठळक योजनांद्वारे अल्पबचत गुंतवणूक करण्यात आली त्या अशा :—

(रुपये लाखांत)

	स्यूल	निव्वळ
(१) संचित मुदतीच्या ठेवी	६.६४	१.१०
(२) पुनरावर्ती ठेवी	१७.६७	६.२२
(३) समयबद्ध ठेवी	९२.४०	५०.५५
(४) ७ वर्षीय प्रमाण पत्रे	२५.२१	१३.२८
(५) राष्ट्रीय विकास रोखे	०.९७	०.९७
(६) न सूट मिळालेला सार्वजनिक भविष्य निर्वाह निधी	१८.७४	६.८८
(७) टपाल कचेरी बचत बँक	७९.६८	(-)२.८३
(८) राष्ट्रीय विकास प्रमाणपत्रे	...	(-)१६.७६
(९) संरक्षण विकास प्रमाणपत्रे	...	(-)२.४१
(१०) सार्वजनिक भविष्य निर्वाह निधी	११.१२	११.१२
(११) व्याज]	...	७.००
	एकूण बेरीज	२५२.४३
		७५.१२

ह्या वर्षीची एकूण निव्वळ जमा रुपये ७५ कोटी अंदाजे ही आठवर्षीच्या अल्पबचत गुंतवणुकीतील सर्वांत अधिक गुंतवणूक आहे. कोणत्याही प्रकारची सक्ती न अवलंबिता हे साध्य झाले हे भूषणावह आहे.

(अ) राज्य सरकारने निरनिराळ्या एजन्सींना जावा प्रोत्साहन देणे चालू केले. सरकारी व बिन सरकारी या दोन्ही अधिकृत प्रतिनिधींना त्यांनी केलेल्या जास्तीत जास्त गुंतवणुकीवर विशेष प्रोत्साहन मंजूर जावा पैसे देण्यात येतात. तसेच महिला प्रधान क्षेत्रीय बचत योजनांच्या अभिकार्यांसाठी आणि अतिरिक्त विभागीय शाखा, पोस्ट मास्तर व उप-पोस्ट मास्तर इत्यादीं साठीही काही योजना आखल्या आहेत.

(ब) आतापर्यंत राज्यामध्ये मुख्यतः नागरी क्षेत्रामधून अल्पबचतीसाठी रक्कम गोळा केली जात होती. आता नागरी क्षेत्रापेक्षा ग्रामीण भागातील वसुलीवर आणि संस्थांच्या वसुली-पेक्षा वैयक्तिक वसुलीवर भर देण्यात आला आहे.

(क) राज्याने सार्वजनिक भविष्य निर्वाह निधी योजनेमध्ये अल्पबचत गुंतवणुकीच्या बाबतीत खास टप्पा गाठला. ह्या योजनेतील अल्पबचत वसुली ६ कोटीवरून जवळ जवळ दुपटीवर म्हणजे ११.१२ कोटीवर गेली आहे. राज्य सरकारने ह्याकरिता दोन खास मोहिमा घेतल्या त्यापैकी एक सप्टेंबर १९७७ व दुसरी मोहीम फेब्रुवारी मार्चमध्ये घेतली. राज्यातील जास्त आयकर भरणाऱ्या जवळ जवळ सर्वच समुहाना आवाहन करण्यात आले व ह्याचा निष्कर्ष हा पुरावा दाखल आहे.

(ड) राज्य सरकारने महिला प्रधान क्षेत्रीय बचत योजनेखाली खास मोहीम हाती घेतली आहे ती मध्ये १० खास व्यवसाय प्रतिनिधी प्रत्येक जिल्ह्यात नेमण्यात आले व प्रत्येकाला ५० रुपये मानधन महिना देण्यात आले. त्याची मुदत ३ ते ४ महिन्यांसाठी होती. ही योजना १९७८-७९ सालात देखील चालू ठेवण्यासाठी तिचे अवलोकन करण्यात येत आहे. ह्या मुदतीत जवळ जवळ २१,१४१ नवी खाती (पुनरावर्ती ठेवी/संचित मुदतीच्या ठेवी) उघडण्यात आली. ह्यामुळे महिला प्रधान क्षेत्रीय बचत योजनेतील प्रतिनिधीची संख्या वाढविण्यात आली. १९७७-७८ सालासाठी नेमलेले व्यवसाय प्रतिनिधी हे आता नियमित महिला प्रधान क्षेत्रीय बचत योजना प्रतिनिधी झाले. ह्यांना आता मानधन देण्यात येत नाही.

(इ) १९७६-७७ सालापासून, ठरवून देण्यात आलेली उद्दिष्टे ओलांडणाऱ्या जिल्ह्यांना अनुदान देण्याची पद्धत चालू करण्यात आली. १९७७-७८ साली अशी उद्दिष्टे ज्या ७ जिल्ह्यांनी ओलांडली व राज्याने ठरवून दिलेली प्रमाणके जवळ जवळ समाधानकारक पूर्ण केली अशांना एकूण ८५.७७ लाख रुपये अनुदान म्हणून देण्यात आले. ह्या योजनेमुळे जिल्ह्यांना प्रोत्साहित मिळून पुष्कळसे जिल्हे आता ही उद्दिष्टे गाठण्याचा आणि ती ओलांडण्याचा प्रयत्न करी आहेत.

७. १९७८-७९ सालातील लक्ष्य.—१९७८-७९ सालासाठी ८६ कोटी रुपये तात्पुरते लक्ष्य म्हणून ठरविण्यात आले आहे. (७६ कोटी रुपये जिल्ह्यांतून गोळा करावयाचे आणि १० कोटी रुपये सूट न मिळालेल्या संस्था).

८. निष्कर्ष.—महाराष्ट्राच्या विकासा योजनांना भांडवल पुरविण्यासाठी अंतर्गत साधन संपत्ति संचेतीत करण्यात अल्पबचत मोहिमेचा फार मोठा वाटा आहे असे नमूद करता येईल. या योजनेमुळे जनतेच्या मनावर काटकसरीची सवय बिंबवणे आणि आर्थिक व सामाजिक न्याय मिळविण्याच्या कार्यात सहयोगाची जाण निर्माण करणे, हे दोन्ही हेतू साध्य होतात. सन १९७७-७८ सालात महाराष्ट्र राज्याला कर्ज म्हणून ४१.८० कोटी रुपये मिळाले. १९७८-७९ सालासाठी हे कर्ज ५० कोटी-पेक्षा जास्त मिळेल अशी अपेक्षा आहे.

(दोन) महाराष्ट्र राज्य लांटेरी

महाराष्ट्र शासनाने, राज्याच्या पंचवार्षिक योजनेखाली वाढलेल्या विकासविषयक कामांसाठी वित्त व्यवस्था करण्याच्या दृष्टीने साधनसंपत्ती उभारण्यासाठी मार्च १९६९ मध्ये लांटेरी योजना सुरू केली. महाराष्ट्रात खाजगी लांटेच्या व इतर राज्यातील लांटेच्या चाला-विण्यास बंदी घालण्यात आली आहे. संपूर्ण राज्यात केवळ महाराष्ट्र शासनाकडूनच लांटेरी योजना कार्यान्वित केली जाते.

२. राज्य शासनाला आवश्यक असणाऱ्या साधनसंपत्तीच्या संदर्भात लांटेरीमुळे मिळालेल्या उत्पनाचा विनियोग राज्य शासनाच्या विविध विकास योजनांसाठी करण्यात येतो. हे उत्पन्न राज्याच्या निधीचाच एक भाग ठरत असल्यामुळे राज्याच्या दृष्टीने राज्य लांटेरी ही एक अप्रगण्य बाब ठरते. चाल वित्तीय वर्षाच्या अखेरपर्यंत या योजनेमुळे सुमारे रु. ३० कोटीचे एकूण महसूली उत्पन्न मिळेल.

३. राज्य लांटेरीच्या कामकाजाच्या सुमारे ९ वर्षांच्या कालावधीत राज्य लांटेरीचे बहुसंख्य आश्रयदात्या लोकांचे लक्ष वेधले आहे. त्यामुळे काही भाष्यवान व्यक्तींना नाममात्र पदरच्या खर्चाच्या बदल्यात बऱ्याच मोठ्या रकमाही मिळविता येतात. म्हणून या योजनेचे "अशु शिवाय कराधान" असेही नामाभिधान करू शकतो. शासनाकडून मुख्य लांटेरी, मिनी लांटेरी व विशेष सणाच्या निमित्ताने बम्पर लांटेरी चालवण्यात येतात. मुख्य लांटेरीत तीन मालिका असतात आणि प्रत्येक मालिकेत १० लाख तिकिटे असतात. प्रत्येक तिकिटाची किंमत केवळ एक रुपया असते. प्रत्येक मालिकेत पहिले बक्षिस १ लाख रुपयांचे असून तीन मालिकांसाठी सामायिक बक्षिस २ लाख रुपयांचे आहे. सामान्यतः प्रत्येक महिन्याच्या मुख्य लांटेरीच्या तीन सोडती असतात. अधिक महसूल मिळविण्यासाठी २५ सप्टेंबर १९७७, १५ नोव्हेंबर १९७७ आणि ५ एप्रिल १९७८ या दिवशी भव्य सोडती काढण्यात आल्या. २५ सप्टेंबर १९७७ आणि १५ नोव्हेंबर १९७७ च्या सोडतीच्या प्रत्येक तिकिटांची किंमत १ रुपया होती. या दोन सोडतीत १५ लाख तिकिटांच्या पाच मालिका होत्या व प्रत्येक मालिकेतील १ लाख रुपयांच्या पहिल्या बक्षिसाव्यतिरिक्त सर्व मालिकांत सामायिक बक्षिस ५ लाख रुपये इतके होते. ५ एप्रिल १९७८ ची १ कोटी तिकिटांची १००१ बी सोडत होती व त्यात २० लाख तिकिटांच्या ५ मालिका होत्या. प्रत्येक मालिकेत पहिले बक्षिस १ लाख रुपयांचे होते व सामायिक बक्षिस १० लाख रुपये होते.

४. मिनी लांटेरीत १ लाख तिकिटे अंतर्भूत असणाऱ्या पाच मालिका असून प्रत्येक मालिकेचे पहिले बक्षिस २,००० रुपयांचे असते. सर्व पाच मालिका मिळून २०,००० रुपयांचे सामायिक बक्षिस आहे. प्रत्येक महिन्यात मिनी लांटेरीच्या २० ते २२ सोडती असतात. तिकिटांची किंमत कमी असून ही बक्षिसांची संख्या मोठी असल्यामुळे ही लांटेरी लोकप्रिय आहे. मिनी लांटेरीच्या प्रत्येक तिकिटांची किंमत ५० पैसे आहे. लांटेरीच्या एजंटाचे कमिशन, बोनस, बक्षिसाची रक्कम व कर्मचारी वर्ग, प्रसिद्धी खर्च इत्यादींसाठी करावा लागणारा प्रशासकीय खर्च वजा जाता सध्या शासनाला ह्या दोन लांटेरीपासून दरमहा रु. २० ते २५ लाख इतके एकूण उत्पन्न मिळते.

५. त्याचप्रमाणे प्रत्येक महिन्याला जिल्हा किंवा तालुक्याच्या ठिकाणी एक मुख्य सोडत काढली जाते. त्यामुळे तेथील लोकांना सोडत प्रत्यक्ष पाहायला मिळते तसेच सोडतीच्या काढण्याच्या निर्दोष कामकाजाच्या पध्दतीसंबंधात तेथील लोकांना प्रत्यक्ष पाहण्याचे समाधानही मिळते. परिणामतः जेथे सोडत काढली जाते तेथील लॉटरी तिकिटांची विक्री वाढली आहे आणि यामुळे खप स्थिर राहण्यास मदत होते. प्रथमतः मिनी लॉटरीची तिकिटे फक्त मुंबई शहरातच मिळत असत पण आता महाराष्ट्रातील बहुतेक जिल्ह्यांत मिनी लॉटरीची तिकिटे मिळतात.

६. १९७७-७८ या वर्षात लॉटरी योजनेपासून ४.२५ कोटी रुपये इतके निव्वळ उत्पन्न मिळाले व १९७८-७९ या वर्षातही तेवढेच उत्पन्न मिळण्याची अपेक्षा आहे.

७. लॉटरीमुळे सुमारे १,३४२ लॉटरी एजंटाना, विक्रेत्यांना व त्यांच्या उप-विक्रेत्यांना कामधंदा मिळालेला आहे. लॉटरी तिकिटांच्या विक्रीद्वारे उदरनिर्वाह करण्याची संधी लोकांना उपलब्ध झाली आहे. सेवानिवृत्त लोकातही व अंध स्त्री-पुरुषांतही लॉटरी तिकिट विक्रीचा धंदा स्वीकारण्याकडे कल होत आहे.

८. ही योजना वित्त मंत्री प्रमुख असलेल्या महाराष्ट्र राज्य लॉटरी मंडळाकडून कार्यन्वित होते. शासनाचे उप सचिव व वित्त विभागाचे अल्पबचत व राज्य लॉटरी संचालक यांच्याकडून या योजनेचे कार्यान्वयन होते. बृहन्मुंबईत या योजनेसाठी संचालक यांच्याकडे संपूर्ण कार्यभार सोपविला असून जिल्ह्यांसाठी त्यांना याबाबतील जिल्हाधिकारी, विभागीय अल्पबचत उप संचालक, जिल्ह्यातील अल्पबचत सहायक संचालक व जिल्हा लॉटरी अधिकारी यांचेही सहाय्य मिळते.

९. लॉटरी योजनेद्वारे १९७८-७९ या वर्षाच्या अर्थसंकल्पात रुपये ८९४.८५ लाखांची एकूण खर्चाची तरतूद केली आहे. आगामी वित्तीय वर्षात रुपये १,२८२.०० लाख एकूण जमा रक्कम मिळविण्याचे अंदाजित केले आहे. म्हणून १९७८-७९ या वित्तीय वर्षात निव्वळ नफा ३८७.१५ लाख रुपयांचा मिळेल पण तो ४.२५ कोटीपर्यंत वाढविण्याचा प्रयत्न केला जाईल.

PRINTED AT THE GOVERNMENT CENTRAL PRESS, BOMBAY